

БЪЛГАРСКАТА КРАТКА ХРОНИКА В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА МАНАСИЕВАТА ХРОНИКА 1. ТЕКСТ. ПРЕВОД. КОМЕНТАР

МИЛИЯНА КАЙМАКАМОВА

Рецензент: *Иван Дуйчев*
Редактор: *Георги Бакалов*

Милияна Каймакамова. БОЛГАРСКАЯ КОРОТКАЯ ХРОНИКА К СРЕДНЕБОЛГАРСКОМУ ПЕРЕВОДУ МАНАСИНОЙ ЛЕТОПИСИ. ТЕКСТ. ПЕРЕВОД. КОММЕНТАРИЙ

Исследование посвящено целостному изучению болгарских летописных глосс к среднеболгарскому переводу Манассиной летописи. Присутствие основных элементов, характерных для т. наз. „Коротких византийских хроник“ позволило причислить болгарских летописных глосс к этому виду исторической литературы и определить их как „Болгарскую короткую хронику“ об истории Первого болгарского царства.

Студия содержит текст на староболгарском языке и перевод глосс. Представлен полный исторический комментарий на основе хроники Иоана Зонары, болгарских и остальных византийских источников. Сделан опыт определить источники, использованные для составления глосс.

При анализе хронологических сведений двух глосс стало возможным датировать „Болгарскую короткую хронику“ 1361 г. г.

Milijana Kaimakamova. SHORT BULGARIAN CHRONICLE IN THE MIDDLE BULGARIAN TRANSLATION OF MANASSES' CHRONICLE. 1. TEXT. TRANSLATION. COMMENTARIES

This survey aims at a full examination of the Bulgarian annalist additions to the Middle Bulgarian translation of Manasi's Chronicles. The presence of the principle elements of the so-called "short chronicles" makes possible to refer them to this kind of historical literature. So these annalist additions can be defined as a "short Bulgarian chronicle" for the history of the first Bulgarian state.

The survey includes the complete proto-Bulgarian texts and translation of the annalist additions. It also includes a complete historical commentary of the additions' contents at a wider scale on the basis of Ioan Zonara, of the Bulgarian and of other Byzantine sources.

An attempt is made to specify the sources used for the composition of the annalist additions.

The analysis of the chronological notes in two of the additions makes possible to date the short Bulgarian chronicle back to 1361 — 1362 A.D.

Ограниченият брой на достигналите до нас оригинални историко-летописни творби, създадени в средновековна България през XIII — XIV в., налага всяка една от тях да бъде проучена внимателно, за да бъде разкрита тяхната действителна историческа стойност. Без това трудно би могло да се създаде точна представа за характера и обема на българската историопис от епохата на Втората българска държава, за това, в каква степен тя е отразявала съдържанието на историко-летописната традиция от времето на Първото българско царство.

Поради това насочихме усилията си към аналитичното изследване на българските летописни известия към среднобългарския превод на Манасиевата хроника. Тяхното съставяне е било обусловено след установяването на факта, че в спомената византийска творба са се съдържали недостатъчно сведения за българската история. Именно поради това върху най-ранния препис от нея — Московския, неизвестен книжовник се е заловил да направи допълнения към основния текст, в които е дал по-кратки или по-дълги сведения за световната и главно за българската история. Така именно са се появили 27-те летописни прибавки, съдържанието на част от които не се среща във византийските източници. За тяхното самостоятелно съществуване говори фактът, че в Московския препис, който най-добре отразява първооригинала на превода, всички те са написани встрани, върху полетата на киновар или с мастило. Във Ватиканския препис те са също различни от основния текст на хрониката, но неговият параден характер е направил нежелателно тяхното съхранение върху полето. Поради това с редки изключения те са били внесени в „квадрата на текста“ и с това формално са се превърнали в част от него. Но въпреки това техният самостоятелен характер е подсказан както от написването им с малки букви, така и от прекъсването на текста на Манаси до българските известия и неговото продължаване след тях. Освен това те са били поместени там, където е имало свободно място в ръкописа.

Добавките имат важно значение не само поради единичното обстоятелство, че представят, макар и най-общо, българската гледна точка за различни събития. Тяхното съдържание е добре обмислено. То е подчинено на една основна идея — да се изтъкне, че българската държава и българите имат своето място в историята на „земните царства“. Поради това авторът е направил различни по-дълги или по-кратки обяснения за основни събития от историята на Вавилонската, Египетската, Асирийската, Персийската, Римската и Византийската държава. Така на фона на световната и византийската история той се е опитал да проследи историята на Първото българско царство. Историческите известия за политическите и църковните събития са свързани помежду си. Съдържанието им дава сведения за управлението на различни български владетели. Отделните събития са проследени в хронологическа последователност. Тяхното датиране в повечето случаи е извършено на фона на византийската история. Наличието на тези елементи, характерни за т. нар. византийски кратки хроники, позволи тяхното причисляване към този вид историческа литература и определянето им като „Българска кратка хроника“. Поради това даденото им в литературата досегашно определение „летописни добавки“ е неточно. Тъй като известията се отнасят до събития от историята на българската държава като цяло, в които обаче владетелят взема лично участие, по тип „Българската кратка хроника“ принадлежи към т. нар. държавни хроники (Reichschroniken).

В студията публикуваме текста, превода и коментара на българските летописни допълнения към Манасиевата хроника. Датирането и източниците им, както и съотношението между тях и миниатюрите във Ватиканския ръкопис ще бъдат публикувани във втора самостоятелна част.

І. ИСТОРИОГРАФСКИ ОБЗОР

Византийската хроника на Константин Манаси под заглавие „Σύνοψις ἱστορίῃ“, написана в стихотворна форма, е била преведена в България през царуването на Иван-Александър (1331 — 1371) лично по неговата повеля в периода 1335 — 1340 г.¹ Всички учени, които са посветили част от своята дейност на проучването на този старобългарски превод, отбелязват, че големият интерес към хрониката се дължи не толкова на нейния език и съдържание, имащи чисто компилативен характер, а на намиращите се в него български летописни добавки, посветени на историята на Първата българска държава. Те предизвикват интерес не само поради ценността на част от съдържащите се исторически данни, но и поради обстоятелството, че като цяло стават израз на политическия идеал на българското общество от XIV в. за суверенна и независима държава. Това е сторено по един своеобразен начин — с проследяване съдбата на Първото българско царство от времето на неговото създаване до възкачването на Асен I, чийто потомък е и самият цар Иван-Александър.

Но дадената висока оценка в повечето случаи има априорен характер и не е резултат от подробното и аналитично проучване на самото съдържание на добавките, на неговото взаимоотношение със старобългарските и византийските летописни творби. Поради това тя не е убедителна и не разкрива действителната им ценност.

Началният момент в изследването на българските летописни добавки като исторически паметник се поставя от руския историк и славист А. Чертков. През 1842 г. той обнародва своя труд „О переводе Манассиной летописи на славянский язык“. Наред с отбелязването на езиковите, стилите и граматическите достойнства на превода А. Чертков изтъква още, че: „Той е обогатен от славянския преводач с исторически добавки върху българската история. Драгоценното на тези добавки е в това, че те позволяват да се оцени, доколко византийските автори са тенденциозни, точни и т. н.“ Неговото проучване върху съдържанието на добавките има аналитичен характер. Българските известия се съпоставят с данните във византийските хроники, най-често с тези на Теофан, Йоан Скилица и Георги Кедрин, Йоан Зонара. Доброто познаване на византийските автори позволява на А. Чертков да посочи самостоятелния характер и значението на българските летописни добавки. За съжаление той не изтъква точно в какво се изразяват различията между тях. Този пропуск до известна степен прави неговата оценка необоснована. Той се задоволява само да изтъкне, че съществуващите в добавките хронологически бележки са неоспоримо доказателство за самостоятелния им характер. Тъкмо хронологическите бележки подсказват използването на оригинални старобългарски източници². Положителна страна в труда на Чертков е стремежът да се обясни появата на добавките, както и събитията в тях според политическата история на българската държава през XIV в. На места обаче в коментара върху

¹ Hunger M. Die Hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner. T. 1, München, 1978, 419 — 422.

² Чертков А. О переводе Манассиной летописи на славянский язык. М., 1842, 46 — 60.

сведенията има непълноти. Тази слабост в работата на Чертков произтича от мнението му, че събитията в самия текст са достатъчно ясни. Макар че от гледна точка на съвременните изисквания и на натрупания нов изворов материал трудът на Чертков е съпроводен с известни слабости и пропуски, той е едно доста задълбочено за времето си изследване, в което историческата стойност на българските летописни добавки към Манасиевата хроника намира положителна оценка още в средата на XIX в.

Благодарение на него в руската историография през втората половина на XIX в. те получиха заслужено признание като достоверен исторически извор за българската история и сигурно доказателство за съществуването на оригинални старобългарски летописи, спомогнали за създаването на руското летописание. В такава светлина те са представени в трудовете на А. Н. Попов³ и П. Сирку⁴. Обобщаващият им характер, както и направеното от Чертков изключват възможността за специално проучване на добавките от посочените автори.

Сред представителите на българската възрожденска историография Васил Априлов пръв проявява макар и частичен интерес към добавките като исторически източник⁵. Той прави опит за датировка на Ватиканския ръкопис. Без да се аргументира, изказва мнението, че е бил написан на пергамент през 1369 г. Априлов обръща по-специално внимание върху добавката, посветена на прабългарското заселване на Балканския полуостров. Проявява определена критичност към сведенията, изтъквайки, че всъщност при император Анастасий за пръв път прабългарите се отбелязват с етнонима „българи“. Това мнение на Априлов е твърде интересно от историческа гледна точка. Но за съжаление самият той не го обосновава докрай. Независимо че заниманията на Априлов върху добавките са съвсем бегли, той поставя началото на проучването им в българската възрожденска историография. Но разкриването на тяхната действителна историческа стойност принадлежи на родолюбивия български книжовник д-р Петър Гудев. През 1891 г. той публикува своя обширен труд „Българският ръкопис във Ватикана“⁶. В него намира място не само пълното описание на миниатюрите към Ватиканския ръкопис на Манасиевата хроника, но и високата оценка, която той дава на летописните добавки. Според Гудев „тези забележки (както той нарича летописните добавки) допълват хрониката относно българската история и осветляват някои събития, към които византийците по свои съображения са проявявали тенденциозност или мълчание“. Тъй като задачите на неговото изследване са да даде археографско описание на ръкописа, Гудев не анализира подробно тяхното съдържание. Но в замяна на това той прави една точна преценка на значението им като летописен паметник. „Прибавките ни дават възможност да проверим донесените от византийците сведения за нас, затова ръкописът има значение.“ Според него те представляват „българската точка на зрение“ за станалите събития. Имайки предвид някои данни от миниатюрите, той смята, че Ватиканският ръкопис е създаден между 1356 — 1362 г. Но това негово мнение не е обосновано, поради което не е убедително.

³ Попов А. Н. Обзор хронографов русской редакции. Т. 1. М., 1866, 18 — 22.

⁴ Сырку П. К истории исправления книг в Болгарии в XIV в. Т. 1, вып. 1. Время и жизнь патриарха Ефтимия Терновского. СПб., 1898, 421 — 429.

⁵ Априлов В. Събрани съчинения. Български книжици или на кое славянско име собствено принадлежи Кириловската азбука. Одеса, 1841, с. 29, 97, 311 — 361.

⁶ Гудев П. Българският ръкопис във Ватикана. — СБНУ, 6 1891, 311 — 361.

В самото начало на XX в. италианският учен Ulisse de Nunzio прави обстойно изследване върху добавките за българската история. Той ги издава в първообраз и превод заедно с обширен исторически коментар⁷.

През 1922 г. излиза критичното издание на румънския професор Йон Богдан върху текста на среднобългарския превод на Манасиевата хроника⁸. Изданието, направено въз основа на Московския, Тулчанския и отчасти на Ватиканския препис на хрониката, дава тласък на проучването и на самите летописни добавки. Благодарение на него добавките за пръв път се обнародват заедно със самия текст на Манасиевата хроника. М. Вайнгарт в своя монографичен труд „Византийските хроники в църковнославянската книжнина“ отделя специално внимание на летописните бележки към среднобългарския превод на Манасиевата хроника⁹. Там е посветена цялата глава VIII от том I. Вайнгарт стига до следните изводи: тъй като във Ватиканския и в Московския препис на хрониката съществуват и добавките, то те са дело на нейния преводач; добавките за българската история не са били съставени въз основа на български извори, а на византийската хроника на Йоан Зонара. Като основни аргументи в подкрепа на това свое мнение Вайнгарт изтъква липсата на открити български летописи отпреди падането на Търновското царство и премълчаването на редица важни събития от българската история, донесли нейната прослава. За да покаже произхода на прибавките от хрониката на Йоан Зонара, авторът привежда всички онези места от нея, които имат сходство с текста на добавките.

Тези изводи на Вайнгарт носят белега на известна прибързаност и преднамереност по отношение самостоятелната стойност на добавките. И макар да отрича техния оригинален характер, той изразява съгласие с мнението на своите предшественици, изтъквайки, че те все пак имат историческа стойност. Независимо от голямата прецизност, проявена от Вайнгарт в проучването на ролята и мястото на византийските хроники в църковнославянската книжнина, по отношение на добавките като че ли той проявява една твърде голяма критичност, която му е попречила до погледне на тях по-дълбоко.

В отговор на тази суперкритична оценка се появяват изследванията на Ю. Трифонов и В. Розов, които са сериозен опит за определяне на действителната историческа стойност на българските добавки като самостоятелен и оригинален летописен паметник.

През 1923 г. излиза трудът на Ю. Трифонов „Бележки върху среднобългарския превод на Манасиевата хроника“¹⁰. Във връзка с уточняването на източниците на добавките той извършва частичен сравнителен анализ между тяхното съдържание и гръцкия и запазенния славянски текст на Зонаровата хроника. На основата на този анализ Трифонов прави извод, в който до известна степен се придържа към становището на Вайнгарт за прякото използване на гръцкия текст на Зонаровата хроника. Новото при него е, че допуска възможността за използването и на друг неин славянски превод, който е възпроизвеждал точно оригинала, но не е достигнал до ново време¹¹.

⁷ Nunzio de U. *Alcune pagine di Storia Bulgara secondo le note del traduttore slavo di Constantino Manasse*. Bessarione, s. II a. vol. 1 (1910), 404 — 418; vol. 2 (1902), 221 — 224; vol. 3 (1902), 71 — 74.

⁸ Bogdan I. *Chronica lui Constantin Manasses. Text si Glosar*. Bucuresti, 1922.

⁹ Wiengart M. *Buzantské kroniky v literaturě církevně-slovanské. Přehled a rasbor filologický*. Bratislava, čast 1, 1922, 169 — 170, 21 — 225, 234 — 236.

¹⁰ Трифонов Ю. Бележки върху среднобългарския превод на Манасиевата хроника. — ИБАИ, 2, 1923 — 1924, 137 — 173.

¹¹ Пак там, 144 — 145.

На второ място, той смята, че при съставянето на добавките са били използвани и старобългарски източници. Във връзка с това той обръща внимание на онези сведения в тях, които им придават оригинален и самостоятелен характер: хронологическите бележки, намиращи се в тяхното съдържание, известието за управлението на Кардам, липсващо във византийските хроники, сведенията за югозападните български градове Драч, Скопие, Охрид и др.¹²

В изследването на Трифонов има още един момент, който заслужава особено внимание. Макар и под формата на бележка, той допуска, че изчислението на годините, изминали от покръстването на българите до времето на автора, е резултат от употребата на годината 6377 от с. св. Той се спира върху нея, защото тя се среща както в старобългарски, така и в руски летописи и е била дадена по българската летобройна ера. Но тъй като тя остава неизяснена за него, той приема, че самият преводач при преписването на посочената година от старобългарската хронологическа таблица е направил грешка с около 40 години¹³. Най-ценното в това предположение на Трифонов е, че при обяснението на хронологическата бележка за покръстването той взема за основа една реална податка — годината 6377 от с. св. С това той показва и практическата възможност за използването на старобългарски летописни паметници. Слабият момент в хипотезата на Ю. Трифонов е, че вместо да потърси по-сериозно обяснение на съдържанието и стойността на годината 6377 от с. св., той оправдава нейното използване с грешката, направена от преводача на Манасиевата хроника.

Почти едновременно с неговата работа се появява и работата на В. Розов¹⁴. Макар че тя излиза под формата на рецензия върху труда на Вайнгарт „Византийските хроники в църковнославянската литература“, определено може да се каже, че този труд наред с изследването на Трифонов задълбочава представата върху добавките. На първо място, той изтъква, че съпоставката им с гръцкия текст на Зонара не дава пълно уверение за това, че техен единствен източник е била именно тази хроника. Въпреки сбитостта им — отбелязва Розов — в тях има данни, които липсват в гръцкия текст на Йоан Зонара¹⁵. Неговото вярно в основата си наблюдение е лишено от подробен сравнителен анализ, но все пак то му позволява да посочи част от тези различия, да изтъкне, че те съществуват в почти всички добавки. Той дава висока оценка на този факт, определяйки го като забележителен, ако се вземе под внимание тяхното кратко съдържание.

На второ място в рецензията си Розов споделя своето становище за времето, когато са били съставени добавките. Противно на възприетото до него мнение, според което те са възникнали едновременно със самия старобългарски превод на Манасиевата хроника, той смята, че те са били създадени значително по-късно — през 1363 — 1364 г., независимо от превода¹⁶. Като основен аргумент в полза на това свое предположение авторът посочва двете хронологически бележки в добавките, отнасящи се до времето, когато „българите“ започват своите нападения на Балканския полуостров, и до тяхното покръстване. Именно те дават определение за времето на своето възникване. Според него те са взаимно свързани. Макар че в становището на Розов има известна доза хипотетичност (но в случая тя е почти неизбежна),

¹² Пак там, 145 — 146.

¹³ Пак там, с. 159, бел. 1.

¹⁴ Розов В. М. Weingart: Buzantsté kroniky v litelaturě církevněslovanské. Přehled a rasbor filologický. Bratislavě, čast 1. 1922, Slavia, III, 1924, 145 — 161.

¹⁵ Пак там, 479 — 483.

¹⁶ Пак там, 484 — 486.

то не е лишено от реално основание. За него добавките имат достоверен характер и в тях не може да има грешка. Смята, че грешка е допусната от първите изследвачи на добавките, които погрешно са дешифрирали означенията с кирилски букви числа Ψ . $\dot{\text{I}}$. $\dot{\text{A}}$. Розов правилно забелязва, че числото 511 (разчетено от Шевирев) се изразява с буквените означения Ψ . $\dot{\text{A}}$. $\dot{\text{I}}$, а не чрез съществуващото в двата ръкописа на хрониката Ψ . $\dot{\text{I}}$. $\dot{\text{A}}$. В последното според него буквата е съюз, а не цифра и въпросното буквено означение е равно на числото 501¹⁷. Тази корекция е безспорно от важно значение, но тя не е определяща при окончателното датиране на появата на добавките, както вярно отбелязва и самият Розов. Основното според него са годините, в които са станали двете посочени по-горе събития. Независимо че в предложението от Розов решение има някои пропуски (върху тях ще се спрем конкретно по-нататък), то е ценно — в него за пръв път като един от важните елементи за датироването на добавките се изтъкват самите хронологически бележки в тях.

Отношението към въпроса за историческата стойност на двете хронологически бележки взема и Б. Филон¹⁸. Според него първата, свързана с началото на прабългарските нападения на Балканския полуостров, заслужава по-голямо внимание. В зависимост от това, коя от двете дати за тях ще се предпочете — 493 или 499, то ще се получат и годините 1363 и 1369 ($493 + 870 = 1363$; $499 + 870 = 1369$) като най-вероятни за времето на Ватиканския ръкопис. „Тези две дати съвпадат приблизително с датата, която се изчислява според покръстването на българите ($865 + 501 = 1366$).“ Макар че Филон не прецизира това свое мнение, внимание заслужава зависимостта, която той открива между двете хронологически известия, подсказваща пътя за вярното разплитане на сложния възел около тях. Благодарение на горните изчисления той установява, че хронологическите данни взаимно се подкрепят. Това според него показва, че те са били пресмятани по един и същи начин, и от гледището на автора те трябва да се приемат за верни. От позициите на тези свои наблюдения той оценява обясненията на Трифонов и на Розов като незадоволителни. И тъй като той не се заема с разкриването на стойността на двете хронологически бележки, елиминира и реалната възможност те да бъдат използвани за по-точното датиране на Московския и Ватиканския ръкопис.

Пръв, който се опита да определи характера на добавките като летописна творба, бе Й. Иванов¹⁹. За него те представляват нещо „целно, закръглено, те са български лепотис от идването на българите на полуострова до създаването на Второто българско царство“. Разбира се, даденото от него определение съдържа известна непълнота откъм жанровата характеристика на добавките, но в случая по-важното е, че той ги възприема като нещо единно.

Трайният интерес на Ив. Дуйчев към Ватиканския ръкопис на Манасиевата хроника довежда естествено и до проучването на съдържанието на добавките, намиращи се в него²⁰. Той за първи път ги превежда на новобългарски и прави обзорен коментар върху тях. Съпоставяйки ги със

¹⁷ Пак там, с. 475.

¹⁸ Филон, Б. Миниатюрите на Манасиевата летопис. С., 1927, с. 15.

¹⁹ Иванов, Й. Български страни из Македония. С., 1931, 618 — 623.

²⁰ Дуйчев, Ив. Преглед на българската историография. — *Jugoslavenski časopis*, IV, 1938, 1 — 2, 45 — 46; Стара българска книжнина. Т. 2. С., 1943, 97 — 102, 366 — 370; Миниатюрите на Манасиевата летопис. С., 1962, 27 — 28; Летописи на Константин Манаси. Фототипно издание на Ватиканския препис на среднобългарския превод. С., 1963.

съдържанието на византийските хроники, Дуйчев посочва сведенията в тях, които показват следите от старобългарски източници, използвани при съставянето им.

Макар че авторът не прави конкретен сравнителен анализ на съдържанието на добавките и гръцкия текст на Зонаровата хроника, той е убеден, че тя е била използвана в български превод. Този извод на Дуйчев заслужава особено внимание. За него добавките са неразделна част от текста на Манасиевата хроника. Търсейки верния път към правилната оценка на тяхното значение в историята на българското летописание, той изразява съгласие с мнението на П. Сирку, че те са „най-доброто доказателство за съществуването на средновековни български летописи“. С основание може да се изтъкне, че проучването на Дуйчев върху съдържанието на добавките заедно с това на Трифонов представляват двете основни изследвания в историографията, благодарение на които бе създадена реална представа за тяхната историческа ценност и се очерта насоката на по-нататъшното им цялостно изучаване.

В по-ново време добавките намериха своята оценка като летописна творба в обобщаващия труд на В. Гюзелев „Духовната култура на Средновековна България през XIII — XIV век“²¹. За него те също представляват старобългарска летопис, която не е била съставена единствено по византийската хроника на Йоан Зонара, но и с участието на неизвестна старобългарска летопис.

В нова светлина, предимно като едно от ярките свидетелства на българския патриотизъм през XIII — XIV в., са оценени добавките и в труда на Д. Ангелов „Общество и обществена мисъл в средновековна България“. Според автора сведенията в тях са извлечени от хрониката на Йоан Зонара, но в разюмиран вид²².

В заключение можем да изтъкнем, че изследванията, посветени на българските летописни добавки към Манасиевата хроника, са етап по пътя на тяхното цялостно изучаване. Необходимостта от него се засилва от обстоятелството, че една голяма част от добавките често са били пренебрегвани и не са проучени с необходимата задълбоченост с оглед на тяхното съпоставяне с данните у византийските извори, и по-специално с хрониката на Йоан Зонара. Това от своя страна довежда до липсата на реална представа за фактическото им съдържание.

²¹ Гюзелев, В. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България XIII — XIV в. С., 1985, 214 — 227.

²² Ангелов, Д. Общество и обществена мисъл в средновековна България (IX — XIV в.). С., 1979, 283 — 284.

Среднобългарски текст*

Θ НΩИ¹ И Θ² ПОТОПЪ

1. СЗИ НЕВРОД ПРЪВОСЪВЪТНИК БЫСТ НА СТАЗПОТЪОРЕН³, И СЪЗДА
ВАВИΛΩН И ЦАРСТВОВА ВЪ НЕМЪ

ЦАРСТВО ЕГЪПЪЕТСКО⁴ (XXX — XXVIII в. пр. н. е.)

2. ЯВЪ⁵, ЯКО ПРЪВОЕ ЦАРСТВО НА ЗЕМИ ВЪ⁶ ЕГЪПЪТЪ⁷ БЫСТ И ПРЪВЪЕ
ЦАРСТВОВАТИ ЗЕМНЫМИ ЧЛОВЪКЫ ЕГИПЪТЪНЕ⁸ НАЧАШЖ

ЦАРСТВО САРДАНАПАЛА, ЦАРЪ АСИРЪИСКАГΩ⁹ (XXII — XXI г. пр. н. е.)

3. СЕГО ЯВЪ¹⁰ ЕСТ,¹¹ АКО АСИРЪΙΑНЕ, И ХАЛДЕАНЕ, И ПЕРСИ, И МЪДЪНЕ¹²
ЕДИНО ЦАРСТВО БЪ¹³ НА ЗЕМИ

ЦАРСТВО НАВЪХОДОНОСОРОВО¹⁴ (605—562 г. пр. н. е.)

4. Ω СЕГО ОУБΩ¹⁵ НАВЪХОДОНОСОРА БЫСТ ЦАРСТВО ХАЛДЕИНСКОЕ¹⁶, И
АСИРЪИНСКОЕ¹⁷, И МИДСКОЕ¹⁸, И ВАВИΛΩНСКО¹⁹ ВЪЕДИНО²⁰

ЦАРСТВО КИРОВО²¹ (559—530 г. пр. н. е.)

5. Ω СЕГО КИРА БЫСТ ЦАРСТВО ПЕРСКОЕ НА ЗЕМЛИ²² ВЕЛИКО

* За основа е взет Московският препис. Бележките са по Ватиканския (v) и Тулчанския (т) препис.

¹ V: Нои; ² V: ω; ³ V: Нїе; T — липсва целият текст; ⁴ V: Египетское; T: Егѣпетское; ⁵ T: явъ; ⁶ V: ВЪ; ⁷ V: Егѣптъ; T: Египтѣ; ⁸ V: Египтъне; ⁹ V: асирѣскаго; ¹⁰ T — липсва целият текст; ¹¹ V: ест; ¹² V: мидѣне; ¹³ V: Едино Бѣцарство; ¹⁴ V: Нововходоносорова; ¹⁵ V: 8ео; ¹⁶ V: Халдеинско; ¹⁷ V: Асирѣско; T: Сирѣиско; ¹⁸ V: Мидско; T — липсва; ¹⁹ V: Вавѣлѣнско; T: Вавилѣнское; ²⁰ V: Вѣдино; T: вѣдиноω; ²¹ T: Кѣрово; ²² V: земи; T — липсва целият текст.

ЦАРСТВО ПТОЛОМЕА ПРЗВОГО (II в. пр. н. е.)

6. Ѡ СЕГО ПТОЛОМЕА ДО КЛЕОПАТРИНА ЦАРСТВА БЫСТ' ¹ДР҃ГЫИХ' ЦАРИИ' ВЗ ЕГИПТѢ², ИЖЕ И НАРИЦАХЖ СА ВЗСИ³ ПТОЛОМЕЕ⁴

ЦАРСТВО АВГВСТА⁶ КЕСАРА (27 г. пр. н. е. — 14 г. н. е.)

7. ПРИ СЕМ' КЕСАРѢ АВГВСТѢ ВЗПЛЪТИ' СА И РОДИ⁸ СА ГОСПОДЗ⁹ НАШ¹⁰, ИСОУС ХРИСТОС.

ЦАРСТВО ТИВЕРІА КЕСАРА (14—37 г.)

8. ПРИ СЕМ' ТИВЕРІИ РАСПЪТ СА ГОСПОДЗ¹¹ НАШ ИСОУС ХРИСТОС И ВЗСКРЕСЕ¹² И ВЗЗНЕСЕ СА НА НЕБЕСА¹³

ЦАРСТВО ВЕЛИКОГО¹⁴ КѠНСТАНДИНА¹⁵ ПРЗВАГО ЦАРѢ ХРИСТІАНѠМ¹⁶

9. ПРИ КѠНСТАНДИНѢ¹⁷ ВЕЛИЦѢМ' ЦАРИ БЫСТ' ПРЗВЫИ¹⁸ СЗБѠРЗ¹⁹ ТІИ²⁰ БОГОНОСНЫХ' ОТЕЦЗ²¹

ЦАРСТВО АНАСТАСІА²² ЦАРѢ (491—518 г.)

10. ПРИ АНАСТАСІИ²³ ЦАРИ НАЧАШЖ БЛЗГАРЕ ПОЕМАТИ ЗЕМА СІЖ²⁴, ПРѢШЕД'ШЕ 8 БЗДЫНѢ, И ПРѢЖДЕ НАЧАШЖ²⁵ ПОЕМАТИ²⁶ ДОЛНАЖ²⁷ ЗЕМА ОХРИДСКЖ²⁸ И ПО ТОМЗ²⁹ СИА³⁰ ЗЕМА ВЗСА³¹

Ѡ ИСХОДА ЖЕ БЗЛГАРѠМ' ДОНИНѢ ѠѠ. ЛѢТЗ³²

¹ V: царѣи; в Т: — липсва целият текст; ² Египтъ; ³ V: вси; ⁴ V: Птолемеи; в Т: — липсва целият текст; ⁵ V: Царство; ⁶ V: Августъ; ⁷ V: Всплѣти; ⁸ Т: родѣ; ⁹ V: гсподѣ; ¹⁰ Т: Нашъ; ¹¹ V: гсподѣ; ¹² V: въскресе; ¹³ V: — липсва целият текст; ¹⁴ V: великаго; ¹⁵ V: КѠнстантина; ¹⁶ V: хрѣстіанѠм, Т: хрѣстіаном; ¹⁷ V: КѠстандинъ; ¹⁸ V: ѡ; ¹⁹ V: събор; ²⁰ V: тїи; ²¹ V: ѡецз; ²² V: Анастасіево, Т: Анастаси; ²³ V: Анастаси; ²⁴ V: сиа; ²⁵ V: пошж; ²⁶ V: Т: подемати; ²⁷ V: — ; ²⁸ V: Охридска; ²⁹ V: и по сем; ³⁰ V: сиж, Т: сѣа; ³¹ V: — ; ³² V: — липсва целият текст.

11. ПРИ КВСТАНТИН³ БРАДАТЪМ⁴ БЫСТ⁵ СВАТЫИ ⁶СЗБОРЗ
ПРИ СЕМ⁷ КВСТАНТИН⁸ ЦАРИ ПРЪИДОШЖ БЛЗГАРЕ ПРЪЗ ДОУНАВЗ И
ОТАШЖ ГРЗКВМ⁹ ЗЕМА СЖ¹⁰, ВЗ¹¹ НЕИЖЕ ЖИВЖТ¹² И ДОНИНЪ, РАЗБИВШЕ ИХЗ.
ПРЪЖДЕ ЖЕ НАРИЦАШЕ СА ЗЕМЪ СІА¹³ МИСТА. МНОГО ЖЕ БЕСЧИСЛЗНИ¹⁴ СЖЩЕ,
ИСПЛЗНИШЖ¹⁵ И СЖ¹⁶ СТРАНЖ ДВНАВЗ¹⁷ И ОНЖ ДО ДРАЧА И ДАЛЕ, ИБВ И¹⁸
ВЛАСИ И СРЗБЛЕ И ПРОЧІИ ВСІ¹⁹ ЕДИНО СЖТЗ²⁰

ЦАРСТВО ЛЗВА ИКОНОБОРЦА (717—741 г.)

12. ПРИ СЕМ²¹ ЦАРИ²² ЛЪВЪ КЗМАНЕ²³ — НАПАДОШЖ НА ЦАРИГРАД²⁴ И
НА ВЗСА²⁵ ЗЕМА, ИЖЕ И ПОТОНЖШЖ ВЗ МОРИ, ИЗБИЕНИ²⁶ ГРЗКЫ, А ПРОЧАЖ
БЛЗГАРЕ СЗСЪКОШЖ ВЗСА²⁷
ВЗ ДЗНИ СЕГО ЦАРЪ ѠВРЗЖЕ СА РИМ²⁸ К ФРЖГВМ²⁹ ЗА РАДИ ХВЛЗ ЕГО³⁰

ЦАРСТВО ЛЕА, СЫНА КОСТАНТЖНОВА³¹ (775—780 г.)

13. ПРИ СЕМ³² ЛЗВЪ³³ БЫСТ³⁴ КНАЗЗ БЛЗГАРВМЗ³⁵ КАРДАМ³⁶

¹ V: Костандина, Т: Константина; ² V: Брадатаго, Т: Костандинъ; ³ V: Костандинъ; ⁴ V: семь; ⁵ V: Костандинъ, Т: Костантинъ; ⁶ V: грькомъ, отаташъ грькомъ; ⁷ V: сиж; ⁸ V: Бъ; ⁹ V: живжт; ¹⁰ V: сина; ¹¹ V: бесчисльни; ¹² V: испльнишж; ¹³ V: сиж; ¹⁴ V: Доунавоу; ¹⁵ V — липсва; ¹⁶ V: вси, Т: вси; ¹⁷ T: сжтз; ¹⁸ V: сема; ¹⁹ V — липсва; ²⁰ V: коумане; ²¹ V: Цариградъ; ²² V: вьса, Т: вьсѢ земля; ²³ V: избени; ²⁴ V: вьса; ²⁵ V: фржгмъ, Т: фржго; ²⁶ V: егв, Т — липсва; ²⁷ V: Костандинова, Т: Константина; ²⁸ V: сема; ²⁹ V: львѣ царі; ³⁰ V: блзгаромъ, Т: блзгари; ³¹ V: Кардамъ, Т: Карда.

ЦАРСТВО КВСТАНТИНА¹, СЫНА ЛЗВОВА²
И МАТЕРЕ ЕГВ (780—802 г.)

14. ВЗ ЦАРСТВО СЕГО КВСТАНТИНА³ И МАТЕРЕ ЕГО БЫСТ СВАТЫИ Ж. СЗБОРЗ⁴
НА ИКОНОБОРЦА

ЦАРСТВО НИКИФОРА ГЕНИКА (802—811 г.)

15. СЗИ НИКИФОРЗ⁵ ЦАРЬ ИЗЫДЕ⁶ НА БЛЗГАРЗСКЖ⁷ ЗЕМА ПРИ КРВМЪ⁸
КНАСИ, И ЗАПРЗВА 8ВВ⁹ ПОБЪДИ ЕГО, И РАСХЫТИ ИМЪНІЕ, НОСИМОЕ ИМЗ
ТОГДА¹⁰. ПО ТОМ ЖЕ СЗБРАВ СА КРВМЗ¹¹ СЗ СВОИМИ¹² ОСТАВШИМИ Ѡ
РАЗБОЮ, НАПАДЕ НОЩІЖ¹³ НА ЦАРЬ, И НЕ ТЗКМО РАЗБИ ГРЗКЫ, НЖ И САМОМ8
ЦАРЕБИ ГЛАВЖ ѠРЪЗА, И, ОКОВАВЪ¹⁴ ВРЗХ ЕЖ СРЕБРОМЗ И ВЗЛИВАЖ¹⁵ ВІНО ВЪ
НА¹⁶, ДААШЕ БЛЗГАРВМ¹⁷ ПИТИ

ЦАРСТВО МИХАИЛА РАГАВЕА¹⁸ (811—813 г.)

16. СЗ СИМ¹⁹ ЦАРЕМЗ ПАКЫ²⁰ КРОУМ КНАСЗ БРАН СЗСТАВИ ПОД ОДРИНЕМ.
И РАЗБИ ЕГО, ІАКО И САМОМ²¹ ЦАРЕБИ ЕДВА 8ТЕЩИ, ВЗСЕ²² ЖЕ ЦАРСКОЕ ИМЪНІЕ
БЛЗГАРЕ ВЗЗАШЖ И ГРЗЧЬСКОЕ²³

ЦАРСТВО ЛЗВА АРМЕНИНА ИКОНОБОРЦА (813—820 г.)

17. СЗ СИМЪ ЛВВОМ ЦАРЕМЗ ПАКЫ КРВМ²⁴ БРА СА ВЗ ФРАКІИ²⁶. ЗАПРЗВА
8ВВ БЛЗГАРЕ ПОБЪДИШЖ, ГОНАШИМ ЖЕ БЛЗГАРВМ²⁷, ГРЗКЫ НЕОПАСНЬ
ВЗЗВРАТИВШЕ²⁸ СА. ОНИ РАЗБИШЖ ІХ, ІАКО МАЛО И САМЗ²⁹ КРВМЗ НЕ
8ХВАШЕН³⁰ БЫСТ, КОНЮ ЕГО ПАДЪШ8³¹ ПОД НИМ.

¹ V: Констандина, T: Костантіна; ² T: Лзвова; ³ V: при сем Костандинъ; ⁴ V: събор; ⁵ T: Никифор; ⁶ T: Тизиде; ⁷ V: блзгарскж, T: блзгарскжж; ⁸ T: Крвма; ⁹ V: 8во; T: — липсва; ¹⁰ V: имз то, T: им тогда; ¹¹ V: Кроум; T: Крвм; ¹² V: съвоими; ¹³ V: ноши; ¹⁴ V: окова, T: окова; ¹⁵ V: вливж; ¹⁶ T: са; ¹⁷ V: блзгаром; ¹⁸ V: Михайло Рагавео; ¹⁹ V: симъ; ²⁰ V: пак, T: пакы Крвм кнѣсь; ²¹ V: саом; ²² V: вѣсе; ²³ T: и гръчское, V: гръчское блзгаре вѣзаша; ²⁴ V: симъ; ²⁵ V: Кроум; ²⁶ V: Фракїи, T: — липсва целият текст; ²⁷ V: блзгаром; ²⁸ V: вѣзвративше; ²⁹ V: самз; ³⁰ V: 8хвашень; ³¹ V: падшю.

18. ПРИ СЕМ² ЦАРИ ВЪСТАВЪ³ НѢКТО ГРЪК, ИМЕНЕМ ѠММА,⁴ СЪБРА МНОГО ЧИСЛО ВОИСКИ,⁵ ЯКО МАЛА НЕ ВЪСА⁶ ГРЪЧЬСКЪЖ ЗЕМА, И ПРИИДЕ⁷, ХОТА ОТАТИ МИХАИЛЪ ЦАРСТВО. НЖ ИЗШЕД⁸ БЛЪГАРЪСКИЙ⁹ КНАСЪ¹⁰ МВРТАГЪ РАЗБИ ЕГО И ПОБѢДИ¹¹, ЗАНЕ ВЕЛИКЪЖ ЛЮБОВЬ¹² ИМѢШЕ СЪ МИХАИЛОМЪ¹³

ЦАРСТВО МИХАИЛА,¹⁴ СЫНА ѠЕОФИЛОВА¹⁵ (842—867 г.)

19. ПРИ СЕМ¹⁶ МИХАИЛЪ ЦАРИ И ПРИ МАТЕРИ ЕГО¹⁷ КРЪСТИШЪ СЯ БЛЪГАРЕ. ѠТОЛИ ЖЕ ДОНИНЪ ЛѢТ ѠТА.

НѢКОГДА БУ¹⁸, НЕ ВЪМ¹⁹ КАКО СЕСТРА БЛЪГАРСКОГО²⁰ КНАСА ПЛѢНЕНА БЫСТ ГРЪКИ И ВЪ ЦАРСКОМЪ²¹ ДВОРѢ ПРѢДАНА БЫСТ, И КРЪЩЕНА БЫСТ, И НАВЧЕНА²² КНИСѢ. ВЪ ЦАРСТВО ЖЕ СИХ ЦАРЕИ МИРЪ СЖШОУ²³ ВЕЛИКЪ²⁴ МЕЖДЪ ГРЪКЪ И БЛЪГАРЫ, ПРОМѢНЕНА БЫСТ НА НѢКОЕМЪ БОЛѢРИНЬ²⁵ ѠЕОДОРѢ²⁶ КВФАРѢ.

ПРИШЕДШИ ЖЕ ОНА НЕ ПРѢСТААШЕ СЧАШИ²⁷ БРАТА СВОЕГО О ВЪРѢ ХРИСТОВѢ, ДОНДЕЖЕ И КРЪСТИ ЕГО. ОНОМЪ²⁸ ЖЕ КРЪСТИВШ²⁹ СЯ ВЪСТАШЪ БЛЪГАРЕ НА НЪ, ХОТАЩЕ³⁰ БИТИ³¹ ЕГО, ЯКО ВЪРЪЖ³² ИХ ОСТАВЯША³³, НЖ ТЪИ, ИЗЪШЕД³⁴ НА БРАНЬ³⁵, ПОБѢДИ ИХ,³⁶ И Ѡ³⁷ ТОЛИ КРЪСТИ ОВЪХЪ³⁸ ВОЛЕЖ, А ДРЪГИИХ³⁹ И НЖДЕЖ.

¹ V: царь Михаилъ гръком; T: Царство гръкомъ Михаилъ; ²V: семъ; ³V: въставъ; T: въставъ; ⁴V: Ѡмма; ⁵V: воиски; ⁶V: вса; ⁷V: приде; ⁸V: изшедъ; ⁹V: блъгарский; ¹⁰V: кнас; ¹¹T: побѣди; ¹²V: любовь; ¹³T: Михаилъ; ¹⁴V: Михаилъ; ¹⁵T: Ѡефиловъ; ¹⁶V: семъ; ¹⁷V: его; ¹⁸V: бо; ¹⁹V: вѣмъ; T: вѣмъ; ²⁰V: блъгарского; ²¹T: царскомъ; ²²T: наоченъ; ²³V: сжшъ; ²⁴V: великъ; ²⁵V: болѣринъ; ²⁶V: Ѡеодоръ; ²⁷V: очити; ²⁸V: ономъ; ²⁹V: крѣстившю; ³⁰T: хоташа; ³¹T: очити; ³²V: вѣрж; ³³V: оставаша; T: оставаша; ³⁴V: изшедъ; ³⁵V: бранъ; ³⁶V: ихъ; ³⁷V — липсва; ³⁸T: овѣхъ; T: овѣхъ; ³⁹V: дрѣгыхъ.

20. ПРИ СЕМ² ВАСИЛИ ЦАРИ КРЪСТИШЖ СА РОУСИ³

ЦАРСТВО ЛЪВА⁴ ПРЪМЖДРАГО, СЫНА
ВАСИЛИЕВА (886—911 г.)

21. СЗИ ЛЪВЪ⁵ ЦАРЬ ВЪГРЫ ИЗВЕДЕ ПО ПИЗМЪ НА СМЕОНА, ЦАРЬ БЛЗГАРѠМ, ПОНЕЖЕ ВОИСКЖ ЕГО МНОГАЖДИ РАЗБИ⁶, ИЖЕ, И, РАЗБИВШЕ ЕГО, ПОПЛЪНИШЖ⁷ БЛЗГАРЫ, А ТОИ ЗАТВОРИ СА ВЪ ДРЪСТРЪ.

СИМЕОН⁸ ЖЕ ПАКЫ⁹ ВОЕВАВЪ¹⁰ НА ВЪГРЫ¹¹, ПОПЛЪНИ ЗЕМА ИХ, А САМЪХЪ¹² РАЗБИ, И, ВЪЗВРАЩСА ѠТЪДЪ, ПАКИ¹³ БРАН СЪСТАВИ СЪ ГРЪКЫ И ПОБЪДИ ИХЪ¹⁴.

ЦАРСТВО АЛЕЖАНДРА, БРАТА ЛЪВОВА¹⁵ (911—912 г.)
И КОСТАНТИНА, СЫНА ЛЪВОВА (912—959 г.)

22. ПРИ СЕМ КОСТАНТИНЪ¹⁶ ЦАРИ СИМЕОН¹⁷, ЦАРЬ БЛЗГАРЪСКИЙ, ВЪНИДЕ¹⁸ ПО МИРЪ ВЪ ЦАРИГРАД, И БЛАГОСЛОВИ СА Ѡ¹⁹ ПАТРІАРХА, И ОБЪДОВА²⁰ СЪ ЦАРЕМ И СЪ НИМ. ИЗШЕД ЖЕ ѠТЪДЪ. НАЧАТ²¹ ПЛЪНОВАТИ²² И, БРАНИ БЫВШИ, ПОБЪДИ ЗАЪ ГРЪКЫ ПО ДВАЦИ.

¹ V: ВАСИЛИѠ; ²V: сем; ³V: руси; ⁴T: Лъва; ⁵V: Лъв; ⁶T: разбивше; ⁷V: поплънившѠ; ⁸V: Симеон; ⁹V: пак; ¹⁰T: воевав; ¹¹T: въгры; ¹²V: самъх; ¹³T: пак; ¹⁴T: их; ¹⁵T: Лъвова; ¹⁶V: семь Костандинъ; ¹⁷V: Симеонъ; ¹⁸V: ваниде; ¹⁹T — липсва; ²⁰V: обѣдова; ²¹V: начать; T: нача; ²²T: плънвати.

ЦАРСТВО РОМАНА ЛАКАПИНА (920—944 г.)

23. СЕГО ЦАРЬ ВН8КЖ¹ ПЕТРЪ, ЦАРЬ БЛЗГАРСКЫ²; ИМЪ ЖЕНЪ
ПРИ СЕМ ЦАРИ РОМАНЪ БЛЗГАРСКИЙ ЦАРЬ СІМЕОН МНОГАЖДИ ДО САМОГО
ЦАРИГРАДА ПЛЪНИ, ПАЧЕ ЖЕ И ЦАРСКИИ ДВОРЪ³ ПОЖЕЖЕ, И ОДРИН ПРЪАТЪ⁴,
И ПРИ СЕМ ЦАРИ 8МРЪ⁵

ЦАРСТВО РОМАНА, СЫНА КВСТАНТИНА БАГРЪВНОРОДНАГО (959—963 г.)

24. ПРИ СЕМ РОМАНЪ ЦАРИ ПЕТРЪ, ЦАРЬ БЛЗГАРСКИЙ, ОУМРЪТ, СЫНОВЕ
ЖЕ ЕГО, БОРИСЪ И РОМАНЪ, ТАЛНИКА СЖЩА ВЪ ЦАРИГРАДЪ, ѠПШЕНА БЫСТА
ВЪ СВОА

ЦАРСТВО НИКИФОРА ФВКЖ (963—969 г.)

25. ПРИ СЕМЪ НИКИФОРЪ ЦАРИ ПЛЪНИШЪ Р8СИ БЛЗГАРЪСКЖЪ ЗЕМА ПО
ДВАЩИ, ВЪ ДВЪЮ ЛЪТЪ, ЦАРЕВИ НИКИФОРЪ ИЗВЕДШУ СВАТЛАВА НА НИХ.

ЦАРСТВО ІВНА ЦИМИСХІА ЦАРЪ (969—976 г.)

26. СЗИ ЦИМИСХІА⁶ ЦАРЬ ПРЪАТЪ⁷ ПРАСЛАВ, И ВЪЗЕМ⁸ ВЪСА⁹ ЦАРСКИА¹⁰
БЪЛЪГЫ, И САМОГО БОРИСА ѠВЕД¹¹ ВЪ ЦАРИГРАД, СЪБЛЪЧЕ ЕГО ТАМО СЪ
ЦАРСКИХ И СЪТВОРИ¹² ЕГО МАГИСТРА. СЕ ЖЕ С ІЕСТ¹³ САНЪ ВЕЛИК¹⁴ ВЪ¹⁵
ГРЪЦЪХЪ.

ПО ПРЪАТИ ЖЕ ПРАСЛАВЪСТЪМЪ СВАТЛАВЪ¹⁶, КНАЗУ Р8СКОМЪ¹⁷, ПОПЛЪ
НИШЪ БЛЗГАРСКЖЪ ЗЕМА И ПОД СЕБЕ СЪТВОРИШЪ, И ВЪ ДРОСТРЪ ЕМЪ СЖЩ¹⁸,
ЩЕД ТАМО ЦИМИСХІ¹⁹ СЪ МНОГЫХ РАТМИ, ПОБЪДИ ЕГО, САМОГО ЖЕ СВОЕВОЛНЪ
ѠПШСТИ. НЖ И ТЗИ, ДОШЕД ВЪ²⁰ ПЕЧЕНЪГЫ, ТАМО СКОНЧА СА СЪ ВСЪМИ²¹
СВОИМИ

¹ V: вноукж; ² V: блзгарский; ³ T: двор; ⁴ T: прѣат; ⁵ V: оумрѣть, T: вмерѣт; ⁶ V: сын царь цимисхи; ⁷ T: прѣат; ⁸ V: възем; ⁹ V: вса; ¹⁰ V: царскы; ¹¹ T: ѡведе; ¹² V: створи; ¹³ V: ест; ¹⁴ T: великѣ; ¹⁵ V: въ грѣцѣх; ¹⁶ V: праславѣмъ свѣтславовъ; ¹⁷ V: князю рѣскомъ; ¹⁸ V: сжщю; ¹⁹ V: цимисхѣ; ²⁰ V: въ; ²¹ V: съ всѣми, T: въсѣми.

ЦАРСТВО ВАСИЛІА И КѠСТАНДИНА¹ (976—1025 г.),
СЫНЪ РОМАНА ЦАРЬ²

27. СЗИ ВАСИЛІЕ ЦАРЬ РАЗБИ САМОИЛА, ЦАРЬ БЛЗГАРОМ,³ ПО В-ЦИ И
ПРѢАТЬ⁴ БЗДЫН, И ПЛИСКЖ, И ВЕЛИКЫ ПРАСЛАВ, И МАЛЫЙ, И ПРОЧАЖ
ГРАДОВЫ МНОГЫ, НЖ И СКОПІЕ ПРѢДАНО БЫСТ ЕМЪ РОМАНОМ, СЫНА ПЕТРА
ЦАРЬ, ТАМО БО БѢ ДАЛЪ ЕМЪ САМОИЛЪ⁵ ЦАРЬ⁶ ВЛАДАТИ. ИБѠ⁷ БЛЗГАРЕ ДО
ОХРИДА⁸ И ДО ДРАЧА И ДАЛЕ ЦАРСТВОВАШЖ

СЗИ ЦАРЬ ВАСИЛІЕ МНОГЫ И БЕСЧИСЛЬНЫ ПЛѢНОВЫ СЗТВОРИ⁹ БЛЗГАРѠМ
И РАЗБОА ЛЮТЫ, ИБѠ¹⁰ РАЗБИВЪ САМОИЛА ЦАРЬ, .Ѣ. ХИЛІАДЪ¹¹ БЛЗГАРЪ¹²
ОСЛѢПИ, НА ВЗСѢКО¹³ СТО¹⁴ ЕДИНОГО ОСТАВЛѢЖ СЪ ЕДНѢМ¹⁵ ОКОМЪ¹⁶ И ѠСЛА
ИХ КЪ¹⁷ САМОИЛЪ¹⁸. ВИДѢВ ЖЕ ИХ, ОН¹⁹ Ѡ ЯДА СМРѢТЬ²⁰

Ѡ СЕГО ВАСИЛІА БЫСТ БЛЗГАРЪСКОЕ ЦАРСТВО ПОД ОБЛАСТИЖ²¹ ГРЪЧЬСКОЖ,²²
ДАЖЕ И ДО²³ АСѢНѢ, ЦАРЬ БЛЗГАРѠМ²⁴ ПРЪВААГО²⁵

¹ V: Костандіна, T: Костантина; ²V: Сынѡ, T: сына; ³ V: блзгарѡм; ⁴ V: прѣат; ⁵ T: Самоил; ⁶ V —
липсва; ⁷V: иео; ⁸ V: блзгарѣ; ⁹ V: створи; ¹⁰V: иео; ¹¹ T: хилиада; ¹² T: блзгарѣ; ¹³ V: вѣтко; ¹⁴ V: р; ¹⁵ T: съ
днѣм; ¹⁶ T: оком; ¹⁷V: къ; ¹⁸V: Самоилѡу; ¹⁹V: онѣ; ²⁰ V: оумрѣть; ²¹ T: областиж; ²² V: гръчѣскоа; ²³ V: даже до;
²⁴V: блзгарѡм; T: блзгарѡмѣ; ²⁵ V: а-го.

ЗА НОЙ И ЗА ПОТОПА

1. Този Неврод беше първосъветник на стълпотворението. И създаде Вавилон. И царствува в него.

ЕГИПЕТСКО ЦАРСТВО (XXX — XXVIII в. пр. н. е.)

2. Знае се, че първото царство на земята бе в Египет. И първи египтяните сред земните хора започнаха да царуват.

ЦАРУВАНЕТО НА САРДАНАПАЛ, АСИРИЙСКИ ЦАР (XXII — XXI в. пр. н. е.)

3. При този именно започна общото царство на асирийци и халдейци, и перси, и мидийци.

ЦАРУВАНЕТО НА НАВУХОДОНОСОР (605 — 562 г. пр. н. е.)

4. При този Навуходоносор бяха съединени в едно Халдейското, Асирийското, Мидийското и Вавилонското царство.

ЦАРУВАНЕТО НА КИР (559 — 530 г. пр. н. е.)

5. При този Кир бе на земята великото Персийско царство.

ЦАРУВАНЕТО НА ПТОЛОМЕЙ ПЪРВИ (II в. пр. н. е.)

6. От този цар Птоломея до Клеопатра царуваха десет други царе в Египет. И всички се наричаха Птоломея.

ЦАРУВАНЕТО НА КЕСАРЯ АВГУСТ (27 г. пр. н. е. — 14 г. от н. е.)

7. При този кесар Август възплъти се и се роди господ наш Исус Христос.

ЦАРУВАНЕТО НА КЕСАРЯ ТИБЕРИЙ (14 — 37 г.)

8. При този Тиберий разпнат бе господ наш Исус Христос, възкръсна и се възнесе в небесата.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ, ПЪРВИЯ ЦАР НА ХРИСТИЯНИТЕ

9. При цар Константин Велики стана Първият събор на 318-те (свети) богоносни отци.

ЦАРУВАНЕТО НА АНАСТАСИЙ (491 — 518 г.)

10. При цар Анастасий българите започнаха да завземат тази земя, като преминаха от Бдин и първом започнаха да завземат долната земя Охридска, а след това цялата тази земя. От изхода на българите досега 870 години.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН БРАДАТИ (668 — 685 г.)

11. При Константина Брадати стана Шестият свети събор. При този цар Константина преминаха българите през Дунав и отнеха от гърците, след като ги разбиха, тази земя, в която живеят и до днес. Преди тази земя се наричаше Мизия. Бидейки безчислено много, изпълниха и тази страна на Дунав и онази до Драч и по-нататък, защото и власите, и сърбите, и всички останали са едно.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ ИКОНОБОРЕЦ (714 — 741 г.)

12. При този цар Лъва куманите нападнаха срещу Цариград и срещу цялата земя и потъгнаха в морето, избити от гърците, а българите съсякоха всички останали.

В дните на този цар Рим се обърна към франките заради неговите хули.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ, СИН КОНСТАНТИНОВ (755 — 780 г.)

13. При този Лъв княз на българите стана Кардам.

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН, СИН ЛЪВОВ, И НЕГОВАТА МАЙКА (780 — 802 г.)

14. В царуването на този Константина и неговата майка стана светият Седми събор против иконоборците.

ЦАРУВАНЕТО НА НИКИФОР ГЕНИК (802 — 811 г.)

15. Този цар Никифор излезе срещу Българската земя при княз Крум и отначало го победи и разхити носеното тогава от него богатство. След това Крум се събра със своите, останали от поражението, нападна през нощта срещу царя и не само разби гърците, но самата царска глава отряза и като я окова отгоре със сребро и наливайки вино в нея, даваше на българите да пият.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ РАНГАВЕ (811 — 831 г.)

16. С този цар княз Крум отново направи сражение под Одрин и го разби, та и самият цар едва избяга. И българите взеха цялото богатство на царя и на гърците.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ АРМЕНИНА ИКОНОБОРЕЦ (813 — 820 г.)

17. С този цар Лъв Крум отново се сражава в Тракия. И отначало българите победиха. Българите невнимателно преследваха гърците, те се обърнаха и ги разбиха и насмалко и сам Крум щеше да бъде заловен, тъй като конят му падна под него.

ЦАРЯТ НА ГЪРЦИТЕ МИХАИЛ (820 — 829 г.)

18. При този цар въстана някой си грък, на име Тома, събра голям брой войска почти от цялата гръцка земя и дойде, като искаше да отнеме царството от Михаила. Но излезе българският княз Муртаг (?), разби го и го победи, понеже имаше голяма обич с Михаила.

ЦАРУВАНЕТО НА МИХАИЛ, СИНА ТЕОФИЛОВ (842 — 867 г.)

19. При този цар Михаила и при неговата майка се покръстиха българите. От тогава до сега 511 години.

Някога, не зная как, сестрата на българския княз бе пленена от гърците и бе предадена в царския двор, покръстена бе и научена на книга. В царството на тези царе, понеже съществуваше голям мир между гърци и българи, тя бе разменена с някой си болярин Теодор Куфара. Когато пристигна, тя не преставаше да поучава своя брат в Христовата вяра, докато не го покръсти. След като той се покръсти, българите въстанаха против него, като искаха да го убият, понеже оставил тяхната вяра. Но този, като излезе на война, победи ги, и оттогава покръсти едни доброволно, а други насила.

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ МАКЕДОНЕЦ (867 — 886 г.)

20. При този цар Василия се покръстиха русите.

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ ПРЕМЪДРИ, СИН ВАСИЛИЕВ (886 — 912 г.)

21. Този цар Лъв поради ненавист, изведе маджарите против Симеон, царя на българите, понеже той разби многократно неговата войска. Те го разбиха и оплениха българите, а той се затвори в Дръстър

Симеон отново воюва против маджарите, оплячкоса тяхната земя и самите тях разби, а когато се завърна оттам, отново направи сражение с гърците и ги победи.

ЦАРУВАНЕТО НА АЛЕКСАНДЪР, БРАТ НА ЛЪВ (912 — 913 г.) И КОНСТАНТИН СИН ЛЪВОВ (912 — 959 г.)

22. При този цар Константина българският цар Симеон влезе с мир в Цариград. И се благослови от патриарха и обядва с царя и с него. А когато излезе оттам, той започна да плячкосва; стана сражение и дважди победи зле гърците.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН ЛАКАПИН (920 — 944 г.)

23. Внучката на този цар българският цар Петър имаше за жена.

При този цар Роман българският цар Симеон много пъти оплени до самия Цариград, опожари дори царския двор, превзе Одрин и при този цар умря.

ЦАРУВАНЕТО НА РОМАН, СИН НА КОНСТАНТИН БАГРЯНОРОДНИ (959 — 963 г.)

24. При този цар Роман, умря българският цар Петър, а синовете му Борис и Роман, заложници в Цариград, бяха пуснати в своята земя.

ЦАРУВАНЕТО НА НИКИФОР II ФОКА (963 — 969 г.)

25. При този цар Никифор русите плениха българската земя дважди в две години, тъй като цар Никифор изведе Светослав срещу тях.

ЦАРУВАНЕТО НА ЦАР ЙОАН ЦИМИСХИЙ (969 — 976 г.)

26. Този цар Цимисхий завладя Преслав, взе всички царски белези и отведе самия Борис в Цариград, съблече го там от царските дрехи и го направи магистър. Това е голям сан у гърците. След завладяването на Преслав Светослав, руският княз, който бе покорил българската земя, се бе затворил в Дръстър. Цимисхий отиде там с много войска, победи го и го отпусна на воля. Но и той, като дойде при печенезите, там погина заедно със своите.

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ И КОНСТАНТИН, СИН НА ЦАР РОМАН (976 — 1025 г.)

27. Този цар Василий разби българския цар Самуил на два пъти и завладя Бдин, Плиска, Велики и Мали Преслав и много други градове. И Скопие му бе предадено от Романа, сина на цар Петра, там му бе дал цар Самуил да владее, защото българите царуваха до Охрид и до Драч и по-нататък.

Този цар Василий направи много и безчислени поражения и люти грабежи на българите. Като разби цар Самуил, ослепи 15 хиляди българи, остави на стоте един с едно око и ги отпрати при Самуила. Когато ги видя, този умря от (душевна) мъка.

От този Василия българското царство бе под гръцка власт даже и до Асена Първи, цар на българите.

1.

Първото допълнение е направено още в самото начало при разказа на Манасий за „сътворението на света“. То следва непосредствено след епизода: „За Ной и за потопа“ и е свързано с ролята и мястото на Неврод в изграждането на Вавилонската кула и на самия град Вавилон, които от страна на витиевият византийски автор са били премълчани. Явно, че разказаното за него в текста не е задоволило напълно интереса и познанията на българския автор, поради което той е сметнал за нужно да разшири познанието на своя читател върху тази библейска личност, отбелязвайки: Този Неврод бе първосъветник на стълпотворението. Чрез това пояснение той се е опитал да подчертае, че именно Неврод пръв от „ноевите внуци“ за които споменава и Манасий, се е заловил да изгради Вавилонската кула. Особено показателна е употребата на думата „ПРЪВОСЪВЪТНИК“. Тя е пряко указание за читателя, че именно нему принадлежи идеята за „стълпотворението“. След това пояснение в добавката основателно неговото име е свързано със създаването на Вавилонското царство. С тази добавка авторът се е опитал да се отдели от орбитата на Манасиевия разказ с цел да насочи вниманието на читателя към най-древния период в историята на земните царства.

2.

Според основната идея, от която се е ръководил, той извършва и втората добавка. В нея се посочва, че първото царство на земята е било в Египет. Възникването на ранното (архаичното) Египетско царство е станало около XXX — XXVIII в. пр. н. е. Така че от гледна точка на изворите сведенията в добавка са напълно достоверни.

3.

Цар Сарданапал е посочен за първия владетел на Асирия. Всъщност той е легендарен асирийски цар. В текста на Манасиевата летопис е отделено доста място на неговото управление. Тогава поради какви причини авторът е направил своята добавка? Дори и беглото съпоставяне на нейното съдържание с Манасиевия разказ показва една основна разлика между тях. В Манасиевия разказ преобладава занимателният елемент. Византийският автор е имал възможност да бъде разточителен и да се спре върху някои любопитни и закачливи моменти от биографията на владетеля. Поради това българският автор се е постарал да концентрира вниманието на читателя върху един основен от историческа гледна точка факт, че след Египетското второ по старинност е Асирийското царство, общо за асирийци, халдейци, перси и мидяни. Чрез конкретното посочване на отделните народи той пояснява, че всички те са населявали територията, върху която е било основано Асирийското царство.

4.

Следвайки хронологическата последователност на своите добавки върху световната история, погледът на автора е насочен към периода на най-голямото могъщество на Нововавилонското царство, достигнато през управлението на Навуходоносор (605 — 562 г. пр. н. е.). Благодарение на своята

енергична политика той успял да обедини под върховната си власт асирийци, халдейци и мидийци и да превърне Вавилон в световна столица.

Причината, поради която Персийското царство, управлявано от Кир, е изтъкнато като велико, е напълно оправдана от гледна точка на историческите факти. Именно при този владетел Персия успяла да покори Нововавилонското царство през 538 г. пр. н. е. и да насочи военната си политика към завладяването на Египет.

6.

Спирайки се мимоходом върху последния период от Египетското царство при управлението на Птоломей Първи, самият Константин Манасий не дава сведения за владетелите, които са го управлявали до царуването на Клеопатра. За да допълни историческите познания на своя читател, авторът си е позволил да направи уточнението, че между тях са царували други десет царе в Египет и всички също са наричани Птолемеи.

7. и 8.

С тези добавки се завършва и краткият преглед върху историята на източните царства. След това авторът се насочва към историята на Рим, представена от управлението на първите римски императори Октавиан Август (27 г. пр. н. е. — 14 г. от н. е.) и Тиберий (14 — 37). Титлата кесар е употребена в смисъл на цар(император). С нея отбелязаните двама императори са споменати в Новия завет.

Въплъщението на Словото и раждането на Исус Христос според евангелиста Лука (II. 1 и IV.19) е станало тъкмо през управлението на император Октавиан Август, а разпятието и възкръсването му — при неговия наследник Тиберий.

Следователно двете добавки са били направени, за да се създаде точна хронологическа представа за времето, когато е живял Исус Христос.

9.

Свикването на Първия вселенски събор, на който е посветено последното авторово допълнение за по-важните събития от световната история, става през 325 г. Той е бил свикан по нареждането на император Константин Велики в Никея и на него присъствували 318 видни духовници от всички краища на Римската империя.

В самата Манасиева летопис липсват каквито и да е сведения за събора. Това ясно показва, че при съставянето на добавката авторът е използвал страничен източник.

10.

При император Анастасий българите започнаха да превземат тази земя. С етнонима „българи“ тук са посочени прабългарите. Със същото име те се споменават както в други старобългарски летописни паметници, така и в средновековната европейска историопис. С това първо известие в добавката се отразява началото на прабългарските нападения на Балканския полуостров, започнали именно през царуването на император

Анастасий (491 — 518) в края на V век. Най-пълни сведения за тях се съдържат в историческите съчинения „Хрониката на Комес Марцелин“²³ и „Римската история“²⁴ на Павел Дякон. Според тях първото прабългарско нападение е било извършено през 491 г., когато е нападната и опустошена Тракия. През 499 и 502 г. прабългарите отново извършват нападение срещу Византия.

Сведения за началото на прабългарската експанзия във Византия има и във византийските източници. Това са хрониките на Теофан и Йоан Зонара²⁵. Макар и обнародвани, тези откъси са лишени от подробен коментар, чрез който да се установи дали подобно на западните извори и във византийските са отразени всички начални походи²⁶.

В хрониката на Теофан Изповедник първото сведение за прабългарското нападение в Илирик и Тракия е поместено под световната година 5994, т. е. в 501 — 502 септемврийска година по византийското летоброене. (Известно е, че Теофан е използвал александрийската летобройна ера, чийто коефициент за преизчисление е 5492). В същата година той поставя още две събития — поемането на папския престол от Симах, станало в началото на 499 г., и арабските нападения срещу Финикия и Сирия начело с Бадихарий през 500 г.²⁷ Всъщност известието за прабългарското нападение в Теофановия разказ за събитията, станали в световната година 5994, е дадено на трето място, непосредствено след сведениято за арабското нашествие в Сирия и Финикия в 500 г. В текста буквално се казва: „в същата година (τοῦτοῦτέτι) така наречените българи нападнали Илирик и Тракия и се завърнали, преди да се разбере за тях“. Виждаме, че в самия разказ на Теофан съществува противоречие между хронологията на събитията, за които той съобщава и годината, в която ги поставя. От друга страна, и двете събития, предхождащи известието за прабългарското нападение, са станали по едно и също време — септемврийската 499 — 500 г., само че първото в началото, а второто — в края на тази година. В такъв случай, ако следваме само хронологията на събитията, посочени в Теофановия разказ, абстрахирайки се от годината, под която той е поставен, идваме до заключението, че прабългарският поход намерил място в него, е бил извършен през 499 — 500 г. Тази датировка на прабългарския поход се потвърждава и от сведенията на Комес Марцелин за втория прабългарски поход, извършен именно през 499 година. Тогава защо Теофан поставя тези три събития, станали по едно и също време, под годината 5994 от с. св.? Тъй като източникът, от който Теофан е взел годината на прабългарското нападение, е неустановен²⁸, то за изясняването на противоречието се налага да се обърнем към латинския превод на Теофановата хроника. Той е направен от папския библиотекар Анастасий²⁹.

²³ Marcellinuss Comes. Chronicon. — MGH — AA, XI, 94 — 96.

²⁴ Paulus Diaconus. Historia romana. — MGH — AA, II, p. 215. Подробен преглед на събитията вж. Гюзелев, В. Произход и ранна история на прабългарите. — Сборник от лекции. Т. 3. С., 1979, 40 — 41. Главното сражение между византийската и прабългарската войска станало при р. Цурта (вероятно в Тракия). Срещу българите била изпратена да се сражава илирийската войска начело с полководеца Арист. Тя е наброявала „петнадесет хиляди войници с петстотин и двадесет коли, натоварени с необходимото им за воюване оръжие“. Срв. Marcellinus Comes. Цит. съч., с. 95.

²⁵ Theophanes Confessor. Chronographia. Ed. c. de Boor. 1 — 2. Lipsiae, 1883, 221 — 222; Ioannes Zonaras. Epitomae historiarum. Libri XIII — XVIII, ed. Th. Büttner-Wobst. Bonnæ 1897, 137 — 138.

²⁶ ГИБИ, 3, С., 1960, с. 233, бел. 3; ГИБИ, 7, С., 1968, с. 150, бел. 1

²⁷ Theophanes Confessor. Цит. съч. 221 — 222.

²⁸ Чичуров, С. Византийские исторические сочинения. М., 1980, с. 75, бел. 42.

²⁹ Anastasius Bibliotecarius. Historia ecclesiastica sive Chronographia tripartita. Bonae, 1841, p. 81.

Смята се, че той е направен от по-стари ръкописи, отколкото достигналият до нас гръцки оригинал, поради което има твърде голямо значение в изясняването на някои места от последния.

В Анастасиевия превод на Теофановата хроника споменатите събития са дадени в същия хронологически ред. Разликата между двата текста се състои в известието за прабългарските нападения. В латинския текст неговата хронология е конкретизирана и има следното съдържание: „В същата година, когато Симах за пръв път стана папа (т. е. 499 — 500 г. по византийското летоброене — б. а. М. К.), и в единадесетата година от управлението на Анастасий (т. е. 501 — 502 г. — б. а. М. К.) прабългарите обходили набързо Илирик и Тракия, преди да се разбере за тях (*hoc etiam anno, id est Symmachi papae primo et imperii Anastasii undecimo, Vulgares per Illyricum et Thracem discurrent, priusquam agnoscerentur*).

Това сведение у Анастасий Библиотекар показва ясно, че става дума за прабългарски нападения срещу Илирик и Тракия в две различни септемврийски години — 499 — 500 и 501 — 502. Следователно Анастасиевият превод доуточнява в хронологическо отношение известието в гръцкия текст на Теофан и позволява да се допусне, че в него се отразяват едновременно две прабългарски нападения през 499 и 502 г., извършени в една и съща посока и с еднакъв успех. Това предположение може да бъде подкрепено и със сведението у Скилица Кедрин, което е много сходно с латинския превод на Теофановата хроника и има следното съдържание: „През 10-а, т. е. 499 — 500, и 11-а, 501 — 502 г., сарацините отново извършили нападения над Финикия и Сирия, а българите нахлули в Илирия и Тракия“.³⁰

Критичният анализ върху известието на Теофан за прабългарското нападение срещу Илирик и Тракия, поставено под световната година 5994, ни сблъсква отново с една характерна особеност на неговото изложение — поместването в една година на събития, станали през няколко години³¹.

Направеният сравнителен анализ доказва, че прабългарските нападения от 499 и 502 г., посочени в западната ранносредновековна историопис, са намерили отзвук и във византийската историография. Но поради сериозните удари, които били нанесени върху византийската военна слава, авторите премълчават една съществена част от военните действия между прабългарската и византийската армия и са се задоволили просто мимоходом да споменат за две от най-големите прабългарски нашествия в края на V век. Особено важно е, че именно с нападението от 499 г. във византийската историография се отбелязва началото на прабългарската експанзия на Балканския полуостров. И за да бъде завършен коментарът към известието у Теофан, нужно е да изтъкнем следното. Макар и да е първото свидетелство за прабългарите, в него не става дума изобщо за появата на прабългарите в политическата история на Византия, както го схващат някои автори³². То отразява, както вече бе посочено, началото на прабългарските нападения срещу балканските владения на Византийската империя.

В хрониката на Йоан Зонара също има данни за извършването на прабългарски нападения в Илирик и Тракия³³. Неговият текст е още по-неясен в хронологическо отношение. Това позволи то да бъде изтълкувано като

³⁰ Joanes Scylitzes. *Synopsis Historiarum*. rec. I, Thurn., Berolini, 1973, p. 628.

³¹ Поместването под една година на събития, станали през няколко години, се среща и на други места в хрониката. Срв. Трифонов, Ю. Известието на сирийския презвитер Константин за Испериховата победа над византийците. — ИИД, 11 — 12 (1931 — 1932), с. 210; Чичуров, И. С. Цит съч., с. 19.

³² Чичуров, И. С. Цит съч., с. 75, бел. 45.

³³ Ioannes Zonaras. Цит съч., с. 137.

първо свидетелство за появата на прабългарите в историята на Византия и събитието бе датирано в 480 г.³⁴ В тази година, по времето на император Зенон, прабългарите за пръв път активно се включват в политическия живот на империята като нейни съюзници³⁵. Тъй като в досегашните изследвания хрониката на Йоан Зонара се изтъква като един от основните източници, използвани при съставянето на българските летописни добавки, налага се по-подробно да бъде разгледано и анализирано известието от гръцкия текст. Основната ни задача в тази насока ще бъде уточняването на неговата хронология.

Известието в Зонаровата хроника има следното съдържание: „Разказва се, че по това време племето на българите, което по-рано не било познато, нахлуло в Илирик и Тракия“. Изразът „κατὰ τοῦτους τοὺς χρόνους ῥτορεῖται“ има много неопределен характер, което не позволява прабългарското нападение да бъде отнесено към 480 г. Тази неопределеност изисква строга критика спрямо известието за правилната датировка на споменатото в него прабългарско нападение. Преди всичко сведението трябва да бъде разглеждано не само за себе си, а да бъде поставено в светлината на предхождащите го събития в хрониката. Първата особеност, която трябва да изтъкнем, е, че съобщението е поставено в разказа, посветен на управлението на император Анастасий, но се предхожда непосредствено от данните за смъртта на папа Анастасий, настъпила в 498 г., борбата между Лаврентий и Симах за папския престол, избирането на Симах за папа и свикването на църковен събор в Рим³⁶. Както е известно, този събор е бил проведен в началото на септемврийската 499 г. Именно непосредствено след сведенията за него Йоан Зонара споменава за прабългарското нападение в Илирик и Тракия. Хронологията на събитията, които предхождат известието за прабългарското нападение, ясно показва, че отбелязваният от горе израз трябва да бъде свързан с времето на споменатите събития, по-конкретно с годината, когато Симах е поел папския престол и е бил свикан църковния събор, т. е. началото на 499 г. Следователно именно в тази година е било поставено и прабългарското нападение срещу Илирик и Тракия.

Анализът върху сведенията във византийски хроники, отразяващи началото на прабългарските нападения срещу Византия, показва следното:

1. В тях (за разлика от западната историопис) най-широк отзвук намира вторият прабългарски поход срещу Византия, извършен през 499 г. Той се е отличавал от първия не само по своята многочисленост и по широкия си териториален обхват, но и по своите забележителни успехи. Вероятно поради тази причина началото на прабългарските нападения (във Византия) във византийската историопис се поставя с похода от 499 г.

2. Независимо че известията за този поход са първите сведения за прабългарите, те не дават основание да се мисли, че чрез тях се отразява изобщо появата на прабългарите в политическия живот на Византия. Както вече бе изтъкнато, в действителност те отразяват началото на тяхната експанзия срещу балканските ѝ владения.

3. Съпоставянето на българското известие със сведенията у западните и византийските източници показва, че то е исторически достоверно. Но неговото съставяне не е свързано пряко с гръцкия текст на Зонара.

³⁴ ГИБЛ, 7, с. 150.

³⁵ Ioannes Antiochenus. Excerpta de Insidiis, ed. C. de Boor Berolini, 1905, 135 — 136; Бурмов, Ал. Въпроси из историята на прабългарите. — Избрани произведения. Т. 1. С., 1968, 55 — 56.

³⁶ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 137; Успенский, Ф. И. История Византийской империи. Т. 1. М., 1927, с. 376.

Сравнителният и критичният анализ на българското известие по отношение на византийските източници показва, че то отразява българската гледна точка за събитията. Чрез него авторът е целил да изтъкне не толкова активното военно-политическо присъствие на прабългарите в историята на Европейския Югоизток, колкото отколесния стремеж на „българите“ към балканските владения на Византийската империя. Самият факт, че следващото известие от добавката е посветено на териториалното обособяване на българската държава върху територията на Византия, потвърждава тази негова идейна насоченост. Поради това изрази ЗЕМА СИЖ авторът е възприел в смисъл на понятието за територията на българската държава³⁷.

Като преминах от Бдин и най-напред започнах да превземат Долната земя Охридска и след това цялата тази земя. Съдържанието на това известие от добавката, както вече бе изтъкнато, посочва териториалното обособяване на българската държава. Процес, чието начало се поставя в края на VII в. и завършва в първите десетилетия на X в. Но в него авторът продължава и разказва си за утвърждаването на прабългарското присъствие на територията на Балканския полуостров в периода до възникването на българската държава, т. е. VI — VII в. Без да е така подробно, то съответствува напълно на сведенията във византийските извори за прабългарските нападения, извършени самостоятелно или съвместно със славяните в Илирия и Тракия през VI — VII в. В този смисъл може да се оцени като тяхна релация. Но свързването на тази втора част от българската добавка единствено с прабългарските нападения, извършени през VI — VII в., не е достатъчно за разкриването на нейната историческа стойност. Обстоятелствата, които ни карат да мислим това, се съдържат в самия текст.

На първо място, това е споменаването на град Бдин (Видин) във връзка с придвижването на прабългарите от север към югозападните балкански предели. На второ място — свързването на това движение със заселването на прабългари тъкмо в „Долната земя Охридска“. В никой от византийските извори, съдържащи сведения за прабългарските нападения през VI — VII в., не се споменава Видин като отправна точка на прабългарското движение в южна посока, нито пък югозападните предели на империята са означавани с термина „Долна земя Охридска“.

Присъединяването на Балканския Югозапад към пределите на българската държава се осъществява благодарение на успешната военно-политическа дейност на българските владетели от първата половина на IX — началото на X в. Териториално-административното преустройство на българската държава по това време е наложило вероятно и въвеждането на термина „Долна земя“ за означаване на новоприсъединените към българската държава територии в днешна Македония и Южна Албания³⁸.

Следователно в противоположност на историческата действителност в това известие териториалното обособяване на българската държава започва първоначално с присъединяването тъкмо на югозападните балкански земи. Необходимостта от вярно обяснение на тази особеност от съдържанието му насочи вниманието ни към едно сведение от „Житието на 15-те Тивернополски мъченици“ на Теофилакт Охридски. В него началото на българската

³⁷ Гюзелев, В. Българската средновековна държава. — ИПр. 38, 1981, № 3 — 4, 188 — 189.

³⁸ Иширков, А. Македония. — Македонски преглед, 3, 1927, № 1, с. 6; Коледаров, П. Климент Охридски „Първи епископ на българския език“ на драговитите в Солунско и на Великия в Западните Родопи. — В: сб. Константин-Кирил Философ. С., 1969, 157 — 169; Политическа география на средновековната българска държава. Ч. 1. С., 1979, с. 19.

държава също се поставя с превземането на югозападните балкански територии от прабългарите. Това известие е поместено в 28-а глава от житието. С него всъщност се поставя началото на сведенията за историята на българската държава от периода на нейното възникване — от края на VII в., до епохата на цар Симеон Велики — началото на X в. За по-голяма яснота ще приведем съдържанието му:

„Но след като се махнал тоя народ обри (авари — б. а. М. К.) друг най-беззаконен и свиреп народ, наречен българи, нахлул от страната на Скития, като преминал през така наречената р. Истър и се явил като тежък бич за западните страни. И като покорили цялата Илирийска страна, древна Македония до град Солун, при това древна Тракия, околностите на Верея, казват и Филипол и по-горните места, задържали страните като постоянни обитатели.“³⁹

Цитираното сведение от Теофилактово съчинение потвърждава известието от добавката. Сравнителният анализ между двата български текста даде възможност да се установи, че те взаимно се допълват и отразяват един и същи процес — възникването и териториалното обособяване на българската държава. Поради това в тях централно място заемат сведенията за „българите“, т. е. прабългарите. Съдържанието на двете известия ясно показва, че споменатите в тях „българи“ не могат да се свържат единствено с Аспаруховите прабългари, взели активно участие в основаването на българската държава. Според сведенията на най-авторитетните автори Теофан и Никифор след успешната война срещу византийските войски през лятото на 680 г. те преминали р. Дунав и се установили в земите на днешна Североизточна България⁴⁰. А според сведенията в двете известия това събитие се е предхождало от друго движение на „българите“ в диаметрално противоположна на първото посока — Балканския Югозапад.

Това съществено различие между българските и византийските извори налага по необходимост да се даде отговор на въпроса, кои са тези „българи“, чието присъствие в югозападните владения на Византия, т. е. в днешна Македония, е позволило в българското летописание да се изгради и съхрани историческият спомен за тяхната територия като част от цялата българска земя. Застъпването на това основно сведение в два източника от домашен произход, чиято главна задача е отбелязване началото на българската история, изключва възможността известието да се обясни само като отражение на успехите в българската външна политика през IX и началото на X в. и свързаното с тях териториално разширение на държавата в югозападна посока и със заселването на славяни и прабългари на Балканския полуостров. По всяка вероятност за утвърждаване на известието в българското летописание се е имало предвид някакво реално културно-историческо събитие, което е играло твърде голямо значение в политическия живот на Европейския Югоизток и което по някакъв начин е било свързано с българската история.

Ето защо данните в посочените български известия ни задължават да се насочим към онзи критичен период от политическата история на „старата Велика България“, настъпил след смъртта на хан Кубрат, чийто краен резултат е разселването на прабългарите под натиска на хазарите. Най-пълни сведения за него има у Теофан Исповедник и у патриарх Никифор. От техните разкази става ясно, че трима от синовете на Кубрат (третият,

³⁹ Митрополит Симеон. Превод на писмата на Теофилакт Охридски. — СББАН, 27. Клон историко-филологичен и философско-обществен, 1931, 15, с. 256.

⁴⁰ Theophanes Confessor. Цит. съч., 544 — 545; Nicerhorus archiepiscopus. Constantinopolitanus, opuscula historica, ed. C. de Boor. Lipsiae, 1880, 33 — 35.

четвъртият и петият) поемат в западна посока, настанявайки се в различни области от европейската територия. Теофан съобщава единствено името на третия от тях — Аспарух — по понятия причини⁴¹. Според неговите сведения той се установил в т. нар. област Онглос. Четвъртият и петият от синовете, като прехвърлили същата река — „единият останал в аварска Панония, подвластен на хагана на аварите заедно с войските си, а другият стигнал до Пентапол в Равена и се подчинил на царството на християните“. Разселването на прабългарите се отнася към 60-те години на VII в., както това добре личи от Теофановите сведения. По-нататък в своя разказ той обръща по-специално внимание на Аспаруховите прабългари, проследявайки събитията, тясно свързани с възникването на българската държава. Така, ръководен от конкретни задачи, Теофан изоставя подхванатия в началото разказ за съдбата на четвъртия и петия от Кубратовите синове. Виждаме, че Теофановият разказ отразява политическата история на прабългарите в периода 668 — 685 г.

Другият византийски източник, който ни дава сведения за прабългарите приблизително за същото време, е II книга от „Чудесата на свети Димитър Солунски“. Те се отнасят до заселването на Куберовите прабългари в Керамисийското поле (в Македония) и техните сериозни опити за превземането на Солун⁴². От „Чудесата“ се вижда, че Куберовите прабългари се превърнали в решаващ политически фактор в Балканския Югозапад през посочения период. Заедно със славянското население около Солунската област Кубер започнал да осъществява своя грандиозен план не само за превземането на Солун, но и на Цариград. Мнозина от специалистите, занимаващи се с въпроса за Куберовите прабългари, доста основателно свързват Кубер с четвъртия от Кубратовите синове. В този смисъл Н. Милев справедливо бе забелязал, че известието у Теофан за него намира своето естествено продължение в разказа на „Чудесата“, посветен на Куберовото заселване в Македония⁴³. Тази идентификация се подкрепя и от назоваването на Куберовите прабългари като „чичовци“ на българския хан Тервел (син на Аспарух) в първия от летописните надписи край релефа на Мадарския конник⁴⁴. Това показва, че в Дунавска България Куберовите прабългари са били добре познати със своята дейност в Балканския Югозапад.

И така, прегледът на византийските извори за прабългарското присъствие на Балканския полуостров в периода 668 — 685 г. показва, че двама видни прабългарски владетели — Аспарух и Кубер, макар и по различни пътища, свързват своята историческа съдба с Европейския Югоизток. Крайният резултат от техния стремеж към Балканския полуостров е основаването на военноплеменни съюзи, разположени в две противоположни негови покрай-

⁴¹ Theophanes Confessor. Цит. съч., с. 546.

⁴² *Miracula Sancti Demetrii*. ed. Byens: ASS, octobris, 183 В — С.

⁴³ Милев, Н. Кубрат от историята и Кубер в „Чудесата на св. Димитрия Солунски“. — ПСП, 21, 1910, № 5 — 6, 568 — 577; Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. 1. Ч. 1. С., 1970, 171 — 175, 205 — 209. Поради осъждността на изворите върху личността на Кубер все още се водят спорове. В по-ново време от някои автори бе изказано мнение, че той е идентичен с Кубрат. Срв. Gregoire, H. L'origine et le nom des Groites et des Serbes. — Byzantion, 17, 1945, 88 — 118; Lemerle, P. Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrios et la pénétration des Slaves dans les Balkans. I. Le texte; II. Commentaire. Paris, 1979, 181, 161 — 162, 223 — 229; Antoniadis-Bibicou N. A propos de la première mention d'un stratège de la Caravasiens. — Byzantinoslavica, 1, 1966, 71 — 96.

⁴⁴ Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. С., 1979, с. 94. Именно този надпис даде основание Кубер отново да бъде свързан с четвъртия Кубратов син. Срв. Beševliev, V. Randbemerkungen über die „Miracula Sancti Demetrii“. — Byzantion, 2, 1970, 287 — 300; Chronis, P. Koidber, the Chronologie of his Activities and their Ethnic Effects on the Regions around Thessalonica. — Balkan Studies, 2, 1970, 2, 229 — 248.

нини от византийските владения — Македония и Долна Мизия. Важно е да се отбележи, че начело на тях застават представители на един и същи етнос — прабългарския. Струва ни се, че именно този значителен исторически факт е бил доловен и отразен в българското летописание, за да бъде успешно използван в утвърждаването на политическата независимост и суверенитет на българската държава спрямо Византия и останалите балкански държави.

Сведенията за „българите“ в двете домашни известия придобиват нов смисъл, малко по-различен от тяхното традиционно свързване изобщо със заселването на славяни и прабългари на Балканския полуостров. Опирайки се на конкретните данни в тях, както и на връзката им с византийските извори, ние сме склонни да свържем „българите“, споменати в първата добавка, със заселването на Куберовите прабългари в Керамисийското поле — т. е. в земите на днешна Македония, означена в добавката с понятието „Долната земя Охридска“.

Опорните точки в двата текста, които ни позволяват изграждането на това предположение, са:

1. Според известието в добавката българите се заселват в „Долната земя Охридска“, като най-напред преминали през Видин (т. е. те са прекосили р. Дунав — б. а., М. К.). То в общи линии съответствува на сведенията от „Чудесата“, според които Куберовите прабългари, след като преминали същата река, се установили в Керамисийското поле.

Конкретното посочване на Видин се е налагало не само за да се отрази едно реално събитие, а вероятно и поради политически причини, обусловени от самата историческа действителност в България от средата на XIV в., когато приблизително са били съставени и самите добавки. В този смисъл посочването на Видин и изтъкването на неговата изконна принадлежност към територията на българската държава е могло да бъде дело и на самия автор.

2. Данните в известието от Теофилактово жите също свързват първоначалната прабългарска експанзия с „покоряването на цялата Илирийска страна, древна Македония до град Солун“. Виждаме, че и в това второ известие българите са поставени точно в онази област, където се заселват Куберовите прабългари според данните от „Чудесата“. Специалното отбелязване на града Солун във връзка с българското движение в югозападна посока засилва верността на изказаното предположение. Според „Чудесата“ част от Куберовите прабългари начело с Мавър се установяват в Солун с цел да подготвят условията за превземането му.

И така, независимо от своята лаконичност двете български известия представляват голяма ценност преди всичко с топонимичните данни, локализиращи първоначалното установяване на прабългарите в Балканския Югозапад. Именно те позволяват сведенията за „българите“ да бъдат свързани конкретно със заселването на Куберовите прабългари в посочената територия. Всъщност в тях е посочен само крайният резултат от това заселване — началото на трайното българско политическо и етническо присъствие в Балканския полуостров в края на VII в.

Ще отбележим, че в произведението на Константин Багренородни „De Thematibus“ (За темите) има сведение, което при известна уговорка е близко с посочените две известия. В него се казва: „Обаче откак богоомразният български народ премина реката Истър, тогава и самият император се принуди поради нашествията на скитите и на самите българи да сведе Тракия до степен на тема и да назначи стратег в нея.“ Уговорката се отнася до значението на етнонима „скити“. В хрониката на Комес Марцелин той е употребен за панонските прабългари във връзка с техния първи поход срещу

Византия през 493 г.⁴⁵ Ако се вземе под внимание фактът, че Куберовите прабългари също идват от Панония, то би могло да се каже, че у Константин Багренородни са етнонимите „скити“ са посочени тъкмо те. Неговите сведения подобно на българските също свидетелствуват за почти едновременното придвижване на две прабългарски групи към територията на Балканския полуостров⁴⁶. Ето защо сведението у К. Багренородни е допълнителен аргумент, който би могъл да се използва в защита на историческата достоверност на двете известия.

Причините, поради които заселването на Куберовите прабългари на север от Солун в земите на днешна Македония намира отражение в българското летописание, макар и по косвен път, могат да бъдат потърсени в изключително важната роля, която те са изиграли в осъществяването на една основна мисия на българската държава спрямо славянството от Балканския Югозапад — мисията на негов обединител.

Осуетяването на прабългарския проект за превземането на Солун не довежда до унищожаването на прабългарския хаганат начело с Кубер. Напротив, изворите показват, че за един сравнително дълъг период от края на VII до началото на IX в. прабългарите са били един доста активен фактор в историята на Балканския Югозапад⁴⁷. Роля, която те успешно са изпълнили благодарение на съвместната им дейност със славянските племена в Македония. Най-важните прояви на тази съвместна дейност са:

1. Общите действия за превземането на Солун.
2. Разгромяването на армията на Юстиниан II Ринотмет след похода ѝ срещу славините в Македония през 685 — 686 г.
3. Съвместното им участие в заговора срещу император Лъв III, организиран от патриций Сисиний Рендакий и детронирания император Анастасий II през септември 718 г.

Вече бе отбелязано, че крайната цел на Куберовото заселване в Македония е била установяването на българско политическо и териториално господство върху територията на целия Балкански Югозапад с една подалечна перспектива, целяща превземането и на самия императорски престол. Следователно успешното изпълнение на тази основна цел е изисквала от Кубер провеждането на методична и последователна политика, лишена от необмислени действия, които биха довели до загуба на политическа и военна енергия. Това изискване е било еднакво наложително в неговите взаимоотношения както с подвластното му ромейско население, така и с византийския император. Но установяването на Кубер в Македония в една територия, компактно заселена със славянски етнически елемент, абсолютно е налагало провеждането на мирна политика спрямо него⁴⁸. Това обяснява и причините

⁴⁵ Marcellinus Comes. Цит. съч., с. 94.

⁴⁶ Милев, Н. Цит. съч., 536 — 568; Заселването е станало между 670 — 679 г. Златарски, В. История. . . , Т. 1. Ч. 1, 171 — 175. Приема неговото мнение; Според Бурмов, Ал. Славянските нападения срещу Солун в „Чудесата на св. Димитър“ и тяхната хронология. — ГСУ ФИФ, т. 1, 1952, 2, с. 221. То е станало през 60-те години на VII в.; Баришић Ф. Чуда Димитрия Солунского као исторически извори. — Српска Академия наука. Т. 219. Београд, 1953, № 2, 126 — 136, поставя Куберовото движение в 680 — 685 г.; Grafenauer B. Kronološka vprašanja selitve Južnih Slovanovob podatkih spisa Miracula S. Demetrii, Zbornik Filozofske Fakultete, III. Ljubljana, 1955, 52 — 54, го поставя в периода 668 — 674 г.; Ангелов Д. История на Византия. Т. 1, С., 1968, 239 — 240 изказва мнението, че почти едновременно с Аспаруховите прабългари в Македония се заселили и Куберовите прабългари. Според Петров П. Образуването на българската държава. С., 1981, 186 — 192, то е станало през 679 — 680 г.; Lemerle P. Цит. съч., Т. 2. 150 — 162, в 682 — 684 г. Božilov, I. Paul Lemerle. Les plus anciens recueils des Miracles de saint Demetrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. — BHR, 1982, 2, 115 — 121.

⁴⁷ Гюзелев, В. Произход и ранна история на прабългарите. . . , с. 77.

⁴⁸ Милев, Н. Цит. съч., 577 — 584.

за военното сътрудничество между Куберовите прабългари и македонските славяни, отбелязано във византийски и източни извори.

Няма съмнение, че обединяващото звено в това военно сътрудничество между славяни и прабългари в Балканския Югозапад е бил техният общ интерес в борбата срещу византийската политическа власт. Това сближаване е било съпроводено от един друг, не по-малко значим процес — взаимното етническо проникване между славяни и прабългари⁴⁹. Оценено в тази светлина, заселването на Куберовите прабългари сред славяните в Македония действително е събитие с голямо културно-историческо значение в рамките на българската история. Те изиграват ролята на обединителен фактор, укрепващ родството между славяните в Мизия и Македония, и с това поставят началото на българското етническо и политическо присъствие в Балканския Югозапад. Именно поради това в разгледаните две летописни български известия те са означени с етнонима „българи“. Тясната родствена близост между Аспарух и Кубер, както и връзките, които са съществували между двата съюза, са били историческото зърно, благодарение на което в средновековна България се е съхранил споменът за Куберовите прабългари като част от българската народност, а тяхната територия като част от цялата българска земя.

От изхода на българите досега 870 години. Преди да разгледаме въпроса за появата и значението на това известие, само ще припомним, че то съществува в Московския и липсва във Ватиканския препис на старобългарския превод на Манасиева хроника⁵⁰. Известието е забелязано от всички историци-слависти, които в своите изследвания са отделили място на въпроса за времето, когато са се появили двата преписа на хрониката. Въпреки проявеното критично отношение към известието учените не дават удовлетворително обяснение за появата и достоверността на тази хронологическа бележка. Обикновено се приема, че тя е дошла в резултат на изчисление, направено от самия преписвач по някоя непозната нему старобългарска хронологическа таблица. По-различно мнение изказват В. Розов, Б. Филов и Ив. Дуйчев. Според първите двама тази хронологическа бележка е тясно свързана с втората, отнасяща се до покръстването на българите. Те взаимно се подкрепят, поради което са били изчислявани по един и същи начин⁵¹.

За разлика от двамата автори Ив. Дуйчев е уверен в историческата достоверност на това хронологическо известие. Но той го отнася към времето, когато прабългарите за първи път през 480 г. били повикани от император Зенон (474 — 491) за съюзници. На тази основа той датира появата на Ватиканския ръкопис през периода 1345 — 1350 г.⁵²

Краткият преглед на становищата върху произхода и значението на хронологическата бележка показва, че в досегашните известия вниманието е било насочено единствено към установяването на това, дали тя е достоверна или не. Причината, поради която не се стига до положителен резултат, е, че вън от изследователското поле са останали въпросът за нейния произход, за източника, от който е могла да бъде почерпана тя, и за традицията, която авторът е следвал при своите изчисления. Поради това първата ни основна задача в тази насока ще бъде да установим кое събитие от ранната политическа история на прабългарите е послужило като отправна точка за нейната поява и източника, използван при съставянето ѝ.

⁴⁹ Гюзелев, В. Произход и ранна история на прабългарите. . . , 77 — 81.

⁵⁰ Дуйчев, Ив. Летописа на Константин Манаси, с. 207.

⁵¹ Розов, Вл. Цит съч., 484 — 486; Филов, Б. Цит. съч., с. 15.

⁵² Дуйчев, Ив. Стара българска книжнина. Т. 2, с. 366.

Анализът върху съдържанието на първото известие от добавката показва, че чрез него авторът е целял да обоснове историческото право на българите върху владяната от тях земя. Поради това той специално обръща внимание на факта, че именно при император Анастасий „НАЧАШЖ БЛЪГАРЕ ПОЕМАТИ ЗЕМА СЪЖ“. Ето защо на нас ни се струва, че хронологическата бележка е свързана с това първо известие от добавката, чрез което се изтъква старинността на българската земя. Вече бе установено, че при съставянето на това известие за основа авторът е използвал най-вероятно някои от преводните византийски хроники. Сред тях единствено в „Паралипомен на Зонара“ се отбелязва прабългарската експанзия във Византия, започнала в самото начало на Анастасиевото управление⁵³. Тогава годината, в която са били съставени добавките, е 1361 (491 + 870).

11.

Шестият вселенски събор, за който се съобщава най-напред в добавката, е заседавал между 7. XI. 680 г. и 18. IX. 681 г. Известно е, че той е бил свикан от император Константин IV Погонат, за да реши колко „воли и действия“ е имало у Христос. Византийският император е споменат със своето прозвище БРАДАТЪМ. Ще отбележим, че в самия среднобългарски превод на Манасиевата хроника е посочено гръцкото му съответствие „НАРОДНІЙ НАРИЦААХЖ ПОГОНАТА“⁵⁴.

Централно място в добавката заема известието за победата на „българите“ срещу „гърците“, спечелена по времето на „този император Константин“, т. е. Константин IV Погонат, т. е. „този“, при когото е бил свикан и Шестият вселенски събор. Ясно е, че в добавката намира отзвук победата на Аспаруховите прабългари, посочени с етнонима „българи“, срещу армията на Константин IV Погонат. Тя е станала през есента на 680 г., най-вероятно през септември — октомври. Ще отбележим, че в хрониките на Теофан и Никифор Аспаруховите прабългари се споменават само на два пъти с името уногондури (у Теофан в разказа за разселването на българите и у Никифор в сведението за въстанието на Кубрат срещу аварите)⁵⁵. В останалата част от своя разказ те също ги назовават с етнонима „българи“. В компилациите на Теофановата хроника Аспаруховите прабългари се споменават само с името „българи“. Следователно в това отношение българското сведение не прави изключение от византийските извори.

Победата на Аспаруховите прабългари е отразена най-пълно в хрониката на Теофан Изповедник⁵⁶. В края на неговия разказ също се споменава за свикания от император Константин IV Погонат Шести църковен събор. Това, което има значение за нас, е, че в самия византийски източник отбелязаното събитие също е ориентир за времето на Аспаруховата победа.

Но за разлика от Теофан българският автор е останал индиферентен към взетите съборни решения. За него е бил важен фактът, че спечелената от българите победа, освободила пътя им за превземането на византийската територия южно от р. Дунав, по време е съвпадала с провеждането на самия църковен събор. Тъкмо поради това авторът е намерил за необходимо да изтъкне единствено, че той се състоял през управлението на император Константин IV Погонат при когото „българите“ разбили „гърците“. Ясно е,

⁵³ Бодянский, О. М. Паралипомен Зонарин. М., 1847, с. 92.

⁵⁴ Bogdan, I. Цит. съч., с. 136.

⁵⁵ Чичуров, И. С. Византийские исторические сочинения, с. 107, б. 246.

⁵⁶ Theophanes Confessor. Цит. съч., 545 — 550.

че известието за Шестия църковен събор не е било преписвано механично от използвания източник. Авторът го е направил, за да датира това важно събитие, поставило началото на българската държава. Поради това и основната част от добавката е посветена на нейното възникване. Съдържанието ѝ не се покрива с нито един от текстовете на византийските хроники, макар че се отразяват едни и същи събития. Неговият разказ започва със събитието, с което византийските хронисти завършват своя разказ. Това е поражението на гърците, нанесено им от българите при Онгъла. Сигурните свидетелства, че в добавката се отбелязва тъкмо най-важната прабългарска победа, са:

1. Споменаването на р. Дунав във връзка с преминаването на българите във византийска територия. Според византийските хронисти спечелената от българите победа при Онгласа също е поставила началото на тяхното активно настъпление към византийските територии южно от реката. Във връзка с това византийско поражение Теофан съобщава: „И като ги преследвали чак до Дунав, преминали го и дошли до тъй наречената Варна блезо до Одесос и до тамошната земя.“⁵⁷ В добавката съответно се изтъква, че „преминаването на р. Дунав и отнемането на гръцката земя е станало след като българите са разбили гърците“. Сравняването на тези сведения с византийските източници обаче показва едно съществено различие. В тях превзетата византийска територия на юг от р. Дунав е означена като: τοῦ ἑκείδε μεσογαίου (тамошна земя) — Теофан Изповедник; Ῥωμαϊκὴν χώραν (ромейска земя) — Лъв Граматик и Йоан Зонара; τῶν χριστιανῶν χώραν (земята на християните) — у Георги Монах — Амартол⁵⁸. В българската добавка отнетата византийска територия е означена с изрза: „ЗѢМА СІЖЪ ВЪ НЕИЖЕ ЖИВѢТЪ И ДОНИНѢ (тази земя, в която живеят и до днес). Както в първата добавка, така и тук отново „ЗѢМА СІЖЪ“ е използвано в смисъл на българска земя. Изразът „И ДОНИНѢ“ е ясно указание за времето на самия автор. Следователно от една страна би могло да се помисли, че със „ЗѢМА СІЖЪ“ той посочва територията на българската държава през XIV в., а не нейното първоначално ядро. Но веднага след посочения израз се прави едно много съществено обяснение: ПРЪЖДЕ ЖЕ НАРИЦААШЕ СЯ ЗЕМѢ СІЖЪ МИСІА.

Следователно това пояснение на автора подсказва, че с изрза „ЗѢМА СІЖЪ“ той е искал да означа преди всичко и земята, съставляваща първоначалната територия на българската държава — на север от Стара планина. Това не е противоречало на неговата основна концепция, защото и в XIV в. тази територия също е била центърът на българската държава⁵⁹. Може определено да се изтъкне, че отбелязаният израз е обединяващо звено между тази добавка и предишната. Ясно е, че той не е завършил своя разказ за историческата съдба на българската земя. В тази добавка процесът на териториално обособяване на българската държава е свързан с един конкретен исторически факт — установяването на Аспаруховите прабългари в гръцката земя след победата им над армията на Константин IV Погонат. След известието за Мизия авторът продължава разказа за териториалния обхват на българската държава, свързвайки го отново с политическата роля на българите на Балканския полуостров. В края на добавката се казва:

⁵⁷ Пак там, с. 549.

⁵⁸ Leo Grammaticus. Chronographia. ed. I. Bekker. ed. Bonn, 1842, 293 — 296; Georgius Monachus. ed. c. de Boor, I — II, Lipiae, 1904, p. 729; Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 228.

⁵⁹ Кулаковский, Ю. История Византии. Т. 1. Киев, 1910, с. 47; Гюзелев, В. Българската средновековна..., с. 189.

„Бидейки безчислено многобройни, те изпълниха и тази страна на Дунава, и онази до Драч, и по-нататък, защото и власите, и сърбите, и всички останали са едно“.

В тези редове се изтъква политическото господство на българите над една обширна територия между Дунав и Драч. С тези сведения авторът фактически завършва своя разказ за териториалното обособяване на българската земя. За да бъде по-аргументирана и обоснована неговата концепция, той е счел за необходимо да обясни „ИВН И ВЛАСИ И СРЗБЛЕ И ПРОЧИИ ВСИ ЕДНО СЪТЪ“. Правейки това обяснение, той няма предвид религиозното и народностното единство между българите и споменатите народи⁶⁰. Чрез него всъщност той изтъква голямата територия, владяна някога от българската държава. Но тази своя преценка той е направил през погледа на съвременник на политическия сепаратизъм сред балканските държави през втората половина на XIV в. Следователно в това обяснение авторът е вложил политическо съдържание и смисъл. Той е свидетел на тежката съдба на българското царство, настъпила през втория период от управлението на Иван Александър (1365 — 1371). Ликвидирането на българското господство в Балканския Югозапад благодарение на експанзионистичната политика на сръбския крал Стефан Душан през 1344 — 1346 г. С подчертаването на историческия факт, че някога техните земи са принадлежали към българските територии, авторът е целил „да пробуди войнствения дух на цар Иван Александър“ и да го подтикне към борба за запазване целостта на българската държава⁶¹.

Конкретното споменаване на „Долната земя Охридска“ и на „Мизия“ в двете добавки като основни съставни части от българската територия е повод за посочването на нейния етнически състав. Той се е чувствувал задължен да направи това обяснение пред читателя. Макар и недостатъчно пълни, сведенията от последните редове на добавката са верни в основата си и отразяват действителната пълнота в етническата карта на българската земя в периода на нейното формиране — края на VII — началото на X в.⁶²

Анализът върху сведенията от последните редове на третата добавка показва ясно, че българите са представени като покорители на „ВЛАСИ И СРЗБЛЕ И ПРОЧИИ ВСИ“. Именно поради това той ги поставя под един общ знаменател и е отбелязал, че „всички са едно“. От тази гледна точка сведенията от добавката са опит на автора да отрази действителния характер на взаимоотношенията между прабългари, славяни и местно население непосредствено след образуването на българската държава. Само че това той е направил от позицията на своето време, за да изтъкне някогашното първенстващо положение на българите спрямо „сърби и власи“.

12.

Първото сведение в добавката е посветено на конфликта между Цариград и Римската църква, възникнал през 726 г. във връзка с

⁶⁰ Трифонов, Ю. Бележки върху среднобългарския превод... 145 — 146.

⁶¹ Мутафчиев, П. История на българския народ. Т. 2. С., 1943, с. 261. (Разделът в тома за периода 1323 — 1396 г. е написан от Ив. Дуйчев).

⁶² Петкова-Цанкова, Г. Югозападните български земи през XI в. според Стратегикона на Кекавмен. — ИИБИ, 6, 1956, с. 616, бел. 6; Ангелов, Д. Образуване на българската народност. С., 1971, с. 204; Мачинский, Д. А. Миграция славян в I хилядолетие н. э. — В: Формирование раннофеодальных славянских народностей. М., 1981, 41 — 42.

иконоборческата политика на император Лъв III Сириец (717 — 741). Най-пълно разпратата между Рим и Цариград е отразена от Теофан Изповедник⁶³. Макар и не така подробно, тя е пресъздадена и в хрониката на Йоан Зонара⁶⁴. Според сведенията на византийските хронисти императорът започнал „да говори срещу иконите“. Неговата иконоборческа дейност е била осъдена от тогавашния цариградски патриарх Герман. Тя срещнала рязкото противоречие и на римската църква в лицето на Григорий II и неговите приемници Григорий III и Стефан. За целта Рим се обърнал за помощ към франките, на които бил предложен мир заради борбата срещу Цариград. Този важен момент от конфликта е намерил отражение в добавката. В нея франките са означени с името „ФРЖГWM“. У Теофан Изповедник те са споменати като „των Φράγγων ἕνως“, а у Йоан Зонара — γένους οἱ Φράγγοι. В добавката те също са означени с понятието „ФРЖГWM“⁶⁵.

Разпратата между Рим и Цариград е отразена и в старобългарския превод на хрониката на Симеон Метафраст и Логотет. Там е казано: „СЕГО ЖЕ РАДИ ПРЪВОПРЪВСТОЛНИК РИМСКИИ ѠВРЪЖЕСА И, СЪ ФРАГЫ ОУВЪТЫ МИРА СЪТВОРЬ, ДАНИ ОУДРЪЖА И АНАСТАСІА И СЖЩІИХСЪ НИМ ПРОКЛАТЬ“⁶⁶.

За съжаление ние не знаем как е предаден този конфликт в славянския превод на Зонаровата хроника, защото откъсът от Белградския ръкопис не е обнародван. Но ще отбележим, че в „Паралипомен на Зонара“ той е даден в следния вид: „ВЪ ДНИ ЖЕ ПАКЫ ЛЕѠ, НА ІСАБРА НАСТОАИ ТОГДА ПАПА ГРИГОРІЕ СЪТВОРИ ЖЕ ГРИГОРІЕ МИРЪ СѦ ФРЪГЫ“⁶⁷.

Сравнителният анализ между първото известие в добавката, византийските хроники и техните славянски преводи потвърждава неговата историческа достоверност. Но в сравнение с всички тях то е твърде кратко. В него липсват сведенията за свикването на църковен събор от папа Григорий III и анатемосването на Лъв III, за предложението мир на франките за съвместни действия срещу ромеите. Тези подробности са изчистени и в добавката е посочено само причината, поради която Рим, „ѠТВРЪЖЕ СѦ РИМ К ФРЖГWM ЗА РАДИ ХЪЛЪ ЕГО“. В самия среднобългарски превод на Манасиевата хроника подробностите също отсъствуват. Същността на иконоборческата дейност на Лъв III е дадена още в самото начало на разказа за неговото управление „ІБѠ ТРЪКЛАТЫИ СЪИ ЦАРЬ ЛЕО ЗАЧАЛ БѢ, ІАКОЖЕ МНА, ВЪ СЕБѢ БЕЗМѢСТНАА ОУМЫШЛЕНІА НА ХРИСТА И НА ЧЪСТНЫА ЕГО ИКОНЫ“⁶⁷. По-нататък в текста се говори само за противодействието на патриарх Герман срещу иконоборческата политика на Лъв III. Следователно авторът на добавката със своето първо известие прави едно съществено допълнение към текста на Манасиевата хроника. Фактът, че той изтъква причината за конфликта между Рим и Цариград, показва, че авторът на добавката е имал на разположение източник, който му е позволил да получи обща представа за неговата същност. Защото ние виждаме, че макар и лаконичен в своето известие, той е ясен.

Освен това събитие от църковната история на Византия вниманието на автора е привлечено и от друго, тясно свързано с политическата история на империята събитие, в което българите са взели активно участие. Това е отбраната на Цариград от арабската обсада през 717 — 718 г. Както в оригиналния гръцки текст, така и в среднобългарския превод на

⁶³ Theophanes Confessor. Цит. съч., 405 — 409.

⁶⁴ Ioannes Zonaras. Цит. съч., 261 — 262.

⁶⁵ Sreznjevskij, V. I. Slavjanskij prevod chroniki Simeona Logoteta. London, 1971, p. 77.

⁶⁶ Бодянский, О. Паралипомен Зонарин. М., 1847, с. 97.

⁶⁷ Bogdan, I. Цит. съч., 146 — 147.

Манасиевата хроника войната между араби и византийци не е отразена⁶⁸. По краткия обем на своето съдържание сведението в българската добавка е близко до известията, които дават самите византийски хронисти, за участието на българите в арабско-византийската война⁶⁹. Това показва, че съставителят е използвал източник, сроден с византийските хроники. Но употребата на етнонима „кумани“ по отношение на арабите в българското известие пречи да се сложи пълен знак на равенство между тях. Употребата и смисълът на цитираното понятие бяха обяснени от Ю. Трифонов⁷⁰. Според него името „кумани“ е символ на народи, чужди на християнската религия, изявяващи се като грабителни и жестоки насилници.

Това обяснение е вярно, но то се нуждае от известно прецизиране. Основание за това ни дават самите сведения от „Българска апокрифна летопис“, където изтъкването на „куманите“ като свиреп и жесток народ е във връзка с отбелязването на факта, че българите винаги са били врагове на „Гръцкото царство през много години“. Следователно, извеждайки българското начало от куманите, авторът на летописа е намерил най-подходящ начин да изтъкне каква военна опасност са били българите и основаната от тях държава за Византия. Като основна заплаха е била схващана българската държава в самите византийски източници. Следователно името „кумани“ според българския летопис от XI в. е символ не само на „жесток и грабителски“ народ, чужд на християнската религия, но и на войнствен народ. Това значение на името „кумани“ напълно оправдава свързването на българското начало с куманите, които именно през XI в. са заплашвали не само българските земи, но и самата Византия. Това сравнение в историческа творба, създадена в епохата на византийското робство, се е налагало не само и не толкова от нуждата да се определи етническият произход на „българите“ (прабългарите). По-скоро чрез него авторът се е опитал да отрази страхопочитанието пред военната мощ на „българите“. В епохата на чуждата политическа власт чрез изтъкването на този реален исторически факт и неговата хиперболизация българските книжовници са намерили подходящ начин да активизират политическото съзнание на българския народ и да укрепят неговото чувство за самостоятелна историческа съдба.

Следователно употребата на „кумани“ в добавката показва, че с това значение името е било познато и в книжовните исторически съчинения, създадени в България през XIV в. По всичко изглежда, че нейният съставител благодарение на използваните източници е знаел каква огромна опасност са били арабите не само за Византия, но и за целия християнски свят. Но споменавайки ги с етнонима „кумани“, авторът преди всичко е искал да покаже активната военна роля, която българите са изиграли за спасяването на Цариград от арабско завладяване.

Към подобна интерпретация на термина „кумани“ ни насочва и още една особеност в текста на добавката. Тя се отнася до разположението на арабските войски в обсадените от тях територии и е другата съществена разлика между добавката и византийските извори. В по-голямата част от тях се изтъква, че арабите обсадили византийската столица. В друг се уточнява, че били обсадени и тракийски области⁷¹. В гръцкия текст на Зонаровата

⁶⁸ Пак там.

⁶⁹ Гюзелев, В. участието на българите в отблъскването на арабската обсада на Цариград през 717 — 718 г. според средновековните писмени извори и интерпретацията му в съвременната историография. — В: Средновековна България в светлината на нови извори. С., 1981, 134 — 136.

⁷⁰ Трифонов, Ю. Цит. съч., 146 — 147.

⁷¹ Гюзелев, В. Участието на българите в отблъскването. . . , 135 — 136.

хроника се посочва, че: „Владетелят на арабите Маслама премина от Абидос в Тракия с голяма войска и плячкоса голяма част от Тракийската земя (област)“⁷².

За разлика от нея в българската добавка се изтъква, че куманите, т. е. арабите „НАПАДОША НА ЦАРИГРАД И НА ВЪСА ЗЕМА“. В предишните две добавки изразът „ВЪСА ЗЕМА“ се употребяваше най-общо за означаване територията на българската държава. Но конкретното споменаване на нейния териториален обхват от Видин до „Долна земя Охридска“, от Дунав до Драч, показва, че този термин в дадения случай трябва да се тълкува и като понятие за означаване на територия на Балканския полуостров. Чрез този израз авторът е искал в най-кратка форма да покаже, че арабите застрашавали не само византийската столица, но и целия Балкански полуостров.

Следователно може да се изтъкне без преувеличение, че до нас е достигнало едно много важно от историческа гледна точка българско сведение. В него по един твърде своеобразен начин е получила своята реална и правдива оценка ролята на българското участие в ликвидирането на арабската опасност, застрашавала по-нататъшната съдба на християнския свят от Европейския Югоизток. Роля, която умишлено се премълчава от страна на византийските хронисти.

Сред българските историко-летописни творби, отразяващи българското участие в отблъскването на арабската обсада на Цариград (главно преводните византийски хроники на Георги Монах (Амартол) и на Симеон Метафраст и Логотет, единствено в добавката арабите са споменати с етнонима „кумани“. В останалите те са означени като „сарацини“. Следователно авторът на добавката не се е ръководил от традиционния термин, използван както в чуждата, така и в българската историко-летописна традиция. Този допълнителен факт също ни кара да мислим, че употребата на термина „кумани“ в горепосоченото значение по отношение на арабите е била целенасочена и тясно свързана с изтъкване на ролята на българите като фактор в развоя на войната. Може би крайната цел е била да се напомни за някогашната военна мощ на българите. Следователно и тук, както и в предишните добавки е намерило отражение едно важно политическо събитие от византийската история, в центъра на което стоят отново българите.

13.

Тук Лъв е император Лъв IV (775 — 780), известен с прозвището Хазарски, тъй като неговата майка е била хазарка по произход. В среднобългарския текст, посветен на управлението му, липсват сведения за неговата политика, която в общи линии е била продължение на иконоборческата дейност на баща му Константин V (741 — 775). През кратко му управление Византия продължила успешно борбата си с арабите на изток. В среднобългарския превод на Манасиевата хроника е отбелязано само приемането на императорския скиптер от Лъв IV, определен като „СЪИЗЪ МРЪСКОГО“, вероятно поради неговата иконоборческа политика⁷³.

Според българската добавка през управлението на император Лъв IV княз на българите е бил Кардам. Това известие е единственото, според което хан Кардам се определя като пряк приемник на хан Телериг. Във всички византийски хроники, дори и в тази на Йоан Зонара, която се приема като основен източник на добавките, първите известия за хан Кардам датират

⁷² Ioannes Zonaras. Цит. съч., 252 — 253.

⁷³ Bogdan I. Цит. съч., с. 152.

от 789 г. във връзка с похода на император Константин VI срещу България. Чрез своето известие авторът се е опитал колкото се може по-точно да определи началото на управлението на хан Кардам. То е свидетелство за неговата историческа добросъвестност. Именно благодарение на известието авторът се е опитал да хвърли известна светлина върху периода от българската история между 777 — 789 г., за който византийските хронисти нищо не споменават.

14.

Светият Седми събор против иконоборците, за който се съобщава в добавката, е свикан на 24. IX. 786 г. в Никея от императрица Ирина (797 — 802), майката на император Константин VI (780 — 797)⁷⁴.

Това кратко летописно сведение още веднъж потвърждава, че авторът е държал сметка за писаното от него. Споменаването на иконоборците показва, че той е бил добре запознат със същността на иконоборческата политика във Византия. Веднъж споменал за нейното начало, той се е чувствувал отговорен да отрази и нейния неуспешен край. Добавката, която не е пряко свързана със събитията от българската история, сочи историческата осведоменост на нейния автор.

15.

Сведенията в добавката към управлението на Никифор I Геник като цяло са посветени на българо-византийската война от 811 г. Според данните на Теофан Изповедник тя е започнала през май, когато византийският император със своите многобройни войски се отправил на поход към България⁷⁵.

Сравнението между неговия обширен разказ и съдържанието на добавката показва, че в добавката са намерили отражение само двете основни събития в тази война, довели до трагичната за Византия развръзка. Това са първоначалната победа на Никифор I Геник над хан Крум и поражението, което императорът претърпява от българския владетел. Съпоставено със сведенията във византийските хроники, съдържанието на добавката е сходно с хрониката на Йоан Зонара:

1. И в двата текста се отбелязва, че походът на Никифор I Геник се състоял през времето на Крум;

2. Изрично се споменава, че българите нападнали византийците „през нощта“.

В хрониките на Теофан Изповедник и Георги Монах се съобщава само, че Никифор предприел поход срещу българите. Според Теофан Изповедник убийството на императора и поражението на войската станали „преди настъпването на деня“. В старобългарските преводи на Амартоловата хроника и хрониката на Симеон Метафраст и Логотет двете събития са предадени аналогично с гръцкия текст на хрониката на Георги Монах⁷⁶.

Но направената съпоставка показва и някои съществени различия между двата текста, които поставят под съмнение прякото използване на оригиналния гръцки текст на Зонаровата хроника. В добавката наименованието на българската държава е дадено с изреча „БЪЛГАРСКО ЖЕМА“, а в гръцкия

⁷⁴ Mansi, D. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, X — XIII. Paris — Leipzig, 1901, p. 991 E.

⁷⁵ Theophanes. Цит. съч., 762 — 767.

⁷⁶ Georgius Monachus. Цит. съч., 774 — 775.

оригинал, както и в останалите гръцки хроники, е използвано наименованието „България“ /βουλγαρία⁷⁷. Понятието „ΒΥΖΑΝΤΙΣΚΩΝ ΖΕΜΑ“ всъщност е най-често употребяваното в старобългарските книжовни паметници за означаване на българската територия и държава.

Втората отлика между двата източника се отнася до войската, с която Крум напада византийците. В гръцкия текст на Зонаровата хроника се съобщава, че Крум „събрал войските си“⁷⁸, а в добавката авторът уточнява представата ни за нейния състав: „Крум се събра със своите, които бяха останали след поражението. . .“. Именно от българския текст става ясно, че всъщност Крум е организиран отбранителни действия с остатъка от своята войска, чията основна част е била съсредоточена за отбраната на Плиска, както това личи добре от сведенията в Анонимния ватикански разказ, макар че цифровите данни в него са преувеличени⁷⁹.

Третата отлика между двата текста се отнася до смъртта на Никифор I Геник. В добавката се отбелязва, че Крум „нападна през нощта на царя и не само разби гръците, но и отрязва главата и на самия цар“, т. е. според българския извор Крум лично е участвувал в убийството на императора. Според гръцкия текст Крум не е бил ангажиран пряко в убийството. Там се посочва само, че Крумовите войски нападнали „стана на ромеите“ и „веднага се втурнали към императорската палатка и Никифор бил убит, но не се знае по какъв начин. Казват дори, че той бил убит от близките си, които първи замислили неговата гибел, а (други казват, че) варварите започнали, а ромеите довършили убийството на насилника. . . А Крум, като взел трупа на император Никифор, отрязал му главата и я държал (окачена) нависоко няколко дни, като я излагал на показ и тържествувал с успеха си.“⁸⁰

Българското известие е по-близко до сведенията на Георги Монах (Амартол), според когото Крум „нападнал императорската шатра и погубил него самия и всички велможи и началници“⁸¹.

Четвъртото различие се състои в адреса на Крумовата наздравица. Съгласно византийската хроника след като българският владетел обковал черепа на Никифор със сребро и го превърнал в чаша, „той наливал в него вино и давал на своите подвластни да пият“⁸². В добавката авторът посочва: „като я обкова отгоре със сребро (главата на Никифор — б.а., М.К.) и наливаше вино в нея, даваше на българите да пият“. Според Теофан Исповедник Крум карал „славянските вождове“⁸³ да пият от черепа на Никифор, а Георги Монах (Амартол) отбелязва, че от него пили „първенците на българите“⁸⁴. По същия начин е пресъздаден разказът и в старобългарските преводи на Амартоловата хроника и хрониката на Симеон Метафраст и Логотет⁸⁵. Направената съпоставка показва, че известието в добавката се отличава не само от гръцкия текст на Зонара, но и от останалите византийски преводни хроники.

Адресирането на Крумовата наздравица до всички българи е било предизвикано от патриотични подбуди с цел активизирането на политическото съзнание на българското общество от XIV век начело с неговия владетел.

⁷⁷ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 315, 317, 321.

⁷⁸ Пак там, с. 308.

⁷⁹ Дуйчев, Ив. Нови житийни данни за похода на император Никифор I в България през 811 г. — СпБАН, 54, 1937, 147 — 188.

⁸⁰ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 310 — 311.

⁸¹ Georgius Monachus. Цит. съч., с. 775.

⁸² Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 311.

⁸³ Theophanes Confessor. Цит. съч., 766 — 767.

⁸⁴ Georgius Monachus. Цит. съч., с. 775.

⁸⁵ Sreznevskij, V. I. Цит. съч., с. 89.

Поради това авторът отново в центъра на събитието заедно с владетеля поставя и „българите“ с риск да наруши в известна степен историческата истина.

16.

С известието, според което „княз Крум отново направи война под Одрин и го разби. . .“, се отразява голямата победа, която българите удържали над византийските войски на 22. VI. 813 г. при Версиникия⁸⁶. С израза „отново направиха война“ авторът на добавката само припомня, че между българи и византийци се е състояла и друга война, станала по времето на император Михаил I Рангаве (811 — 813). Това се потвърждава от сведенията за българо-византийските отношения в самите византийски хроники. Теофан Изповедник и Йоан Зонара подробно описват войната между българи и византийци, предхождаща тази от пролетта на 813 г. Тази война също е била неуспешна за Византия и в нея империята се е лишила от важни стратегически крепости, разположени в Тракия и Черноморието. Сред тях са били Девелт, Анхиало, Месемврия, Констанция и др.⁸⁷

Сведението за българската победа при Версиникия съществено се различава от известието в гръцкия оригинал на Зонаровата хроника. От гръцкото не личи ясно в коя част на Тракия е станало основното сражение между двете войски. Отбелязано е, че Михаил обикалял с войските си из Тракия и Крум, тръгвайки от своите земи, се разположил на стан близо до отредите на императора и „след като се завързало сражение, ромеите били победени“⁸⁸.

В българската добавка противно на византийската хроника се подчертава, че „войната станала под Одрин“. Отбелязаното сведение е сродно с данните от разказите на Теофан и Йоан Скилица, според които битката между двете войски станала „οὐ μακρὰν Ἀδριανουπόλεως; ἀρχοῦ που τῆς Ἀδριανουπόλεως“⁸⁹, т. е. някъде близо до Адрианопол.

Сражението между император Лъв V Арменец и Крум в Тракия, последвалата го българска победа и покушението над хан Крум стават през есента на 813 г. Във византийските хроники тези събития са представени по два различни начина. Според Теофан и Георги Монах (Амартол) Крум след спечелената битка при Версиникия оставил своя брат с войската му да обсажда Адрианопол и шест дена след като Лъв V Арменец се възкачил на престола, нападнал с пехота и конница столицата. Той обикалял пред стените от Влахерните до Златните врата, където извършил жертвоприношения. Но смаян от градските войски и от императорската войска, той се отчаял от замислената обсада и направил опит да влезе в преговори за мир. А Лъв V му устроил засада, при която българският владетел бил наранен. Разгневен от измамата, Крум плякосал и опожарил част от императорския дворец⁹⁰.

Според Йоан Зонара и Йоан Скилица тези събития са се предхождали от военни действия между българи и византийци в Тракия. Българите плякосали Тракия и Лъв V Арменец поискал мир от хан Крум, който му бил отказан⁹¹.

⁸⁶ Златарски В. История. . . Т. 1. Ч. 1, 346 — 347.

⁸⁷ История на България. Т. 2. С., 1981, с. 138.

⁸⁸ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 317.

⁸⁹ Ioannes Scylitzes. Цит. съч., 177 — 178.

⁹⁰ Златарски В. Известия за българите в хрониката на Симеона Метафраста Логотета. — СБНУ, 24, 1909, с. 30.

⁹¹ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 322.

Сравняването на известията показва, че добавката по съдържание съответствува на разказа на Йоан Зонара. Но в българското известие отсъства сведението за предложения от византийците мир. Авторът направо е насочил вниманието си към военните действия около и след българската победа. Отбелязаното в предишната добавка различие относно етнонима, с който българите са означени в гръцката хроника, е валидно и в този случай. Само на една място в разказа те са означени като „българи“, а в останалата, те винаги се споменават с етноима „βαρβαροι“. Освен това в гръцкия текст доста подробно се обяснява безредието, в което българските войски гонели византийците. В добавката това е сторено майсторски по един съвсем кратък, лаконичен начин: „ΓΟΝΑЦИΜ ΖΕ ΒΛΔΓΑΡΩΜ, ΓΡΥΚΥ ΝΕΟΠΑΣΝΗ“. В гръцката хроника се изтъква, че Крум щял да бъде убит αὐτός ὁ Κρούμος ἀνῆρητο ἂν βλήθεῖς⁹², докато в добавката става дума за „залавянето на Крум“.

18.

Въстанието на Тома е пресъздадено твърде подробно от Йоан Скилица и Йоан Зонара⁹³. Българското известие за него, макар и твърде кратко, отговаря на техния разказ. Прави впечатление, че съставителят е бил запознат цялостно с хода на въстанието. Поради това той е избрал онзи момент, който най-пряко е свързан с българската история, и е отразил него. Ето защо добавката е посветена на активната роля, която българите начело с хан Омуртаг изиграли при потушаването на въстанието на Тома. За да засили впечатлението от героизма на българския владетел, първоначално авторът съобщава за многочислените войски, които е събрал Тома от почти цялата гръцка земя, както и за неговия стремеж да отнеме царството от император Михаил II. Това първо сведение съответствува на пространния разказ на Зонара. Авторът дава кратки обяснения за похода на Омуртаг и поражението, претърпяно от бунтовника. Силно впечатление прави желанието му да подчертае воинствения дух на българския владетел. Затова относно спечелената от него победа той казва: „разби го и го победи“. Сам Йоан Скилица обръща внимание мвърху тази особеност в характера на българския владетел: „Обаче Муртагон, който и без това се наслаждавал на войните и обичал да трупа плячка. . .“⁹⁴

Авторът се е опитал да обясни причината, поради която Омуртаг е излезнал срещу въстаника Тома. Това е била „голямата обич“, която той е имал към император Михаил II.

Според Йоан Скилица участието на българския владетел в борбата срещу узурпатора било извършено доброволно по негова лична инициатива, „за да укрепи и затвърди тридесетгодишния мир, сключен с царувалия Лъв“⁹⁵.

Йоан Зонара също отбелязва сключения тридесетгодишен мир с Лъв V Арменец, но участието на българите дошло поради това, че българският владетел „тогава бил приятелски настроен към ромеите“⁹⁶. Тази подробност у Зонара приближава българския текст до него. Но между тях има една разлика. У Зонара се изтъква, че „тогава Омуртаг имал обич с ромеите“ (καὶ φίλως τότε Ῥωμαίους)⁹⁷. В българския текст обичта на Омуртаг е пренесена върху византийския император.

⁹² Пак там.

⁹³ Ioannes Scylitzes. Цит. съч., с. 185; Ioannes Zonaras. Цит. съч., 339 — 348.

⁹⁴ Ioannes Scylitzes. Цит. съч., с. 185.

⁹⁵ Пак там.

⁹⁶ Ioannes Zonaras. Цит. съч., 347 — 348.

⁹⁷ Пак там.

Българската добавка за управлението на император Михаил III (842 — 867) е посветена на покръстването на българите. Авторът установява, че това е станало при цар Михаил и неговата майка, като от тогава до времето, в което са съставени добавките, са изминали Ф.І.А години. След това обяснение авторът сравнително подробно разказва за начина, по който били покръстени княз Борис I и българите, за ролята на Борисовата сестра при неговото посвещение в Христовата вяра.

Най-значителното известие в добавката е посочената по-горе хронологическа бележка. Пръв, който направи сериозен научен опит за нейното обяснение, бе Ю. Трифонов⁹⁸. Той се насочва към годината 6377 от с. св. и приема, че „преводачът е можел да има тази дата пред очи“. Изборът му пада точно върху нея, защото тя е засвидетелствувана както в старобългарски книжовни творби, така и в руски летописи. Той е убеден, че в самата година, дадена по българското летоброене, не е било възможно да има грешка. Грешка е допусната от страна на самия „преписвач“. Той предполага, че годината е била взета от старобългарската хронологическа таблица, в която тя е била означена с буквите „Š. Ī. ō. 3“. Но поради изтъркването на долния край на буквата „О“, той я е прочел като „А“. В резултат на това при изчисляването на времето, изминало от покръстването до годината на превода, е допусната грешка от 40 години. За действителна година на българското покръстване той приема 865 г. Но тази, която авторът е ползвал, е била 6377 г. с. св. и отговаря на 867 г. от н. е. по българското летоброене. Макар че Трифонов достига до заключението, че старобългарският превод на Манасиевата хроника е направен не по-късно от 1336 — 1338 г., той изтъква, че въпросът за датировката не може да бъде окончателно разрешен. Според него има две важни изисквания, които биха спомогнали за неговото изясняване — по-доброто проучване на старобългарските хронологически таблици и точно определяне на годината, от която трябва да се излезне.

Една от положителните страни на изследването на Трифонов е вниманието, което той отдава на годината 6377 от с. св. като най-вероятна, от която е тръгнал авторът при съставянето на хронологическата бележка за българското покръстване и свързването ѝ с българската летобройна ера. Но недостатъчното проучване на същността на българското летоброене не му е позволило да стъпи върху една по-здрава основа при своите обяснения. Поради това вероятно той допуска възможността за грешката, направена от самия „преписвач“, и търси обяснението на хронологическата бележка чрез нея, но по един доста заобиколен път.

Почти едновременно с изследването на Трифонов в историографията се появява рецензията на руския славист В. Розов върху изследването на Милош Вайнгарт, посветено на „Византийските хроники в църковно-славянската литература“, в която се опитва задълбочено да обясни произхода на тази хронологическа бележка. Според него тя заслужава по-голямо внимание, отколкото ѝ е отделено. На първо място се посочва, че е допусната една сериозна грешка при нейното разшифроване. Числото Ф.І.А., така както е дадено в Московския и Ватиканския ръкопис, е разчетено погрешно като 511, защото на кирилица то се изписва с буквените знаци ѰĀĪ. Буквата Ī, която в посочените два ръкописа стои между Ѱ и А, е съюз, а не цифра. Поради това и даденото в тях буквено означение Ѱ.І.Ā е = 501⁹⁹.

⁹⁸ Трифонов, Ю. Цит. съч., 159 — 160, бел. 1.

⁹⁹ Розов, Вл. Цит. съч., с. 475.

На второ място, макар и като бележка под линия, той отбелязва, че ако се приеме, че поп Филип — съставителят на Московския препис — не е знаел точната година на покръстването, а е имал предвид възкачването на Михаил III на престола през 842 г., то тогава хронологическата бележка се отнася не към последната фраза „КРЪСТИШЖ СѦ БЛЪГАРЕ“, а към първата: „ПРИ СѦМ МИХАЛЪ“. Тази бележка от страна на автора е направена от стремежа по-ясно да проличи, че числото е пряко свързано именно с покръстването на българите¹⁰⁰.

На трето място, Розов се спира върху годината, от която трябва да се излезе, за да се направят необходимите хронологически изчисления. Според него това е годината 863 — 864¹⁰¹. Той обаче не се аргументира защо именно точно върху нея е направил своя избор. Вероятно той е имал предвид византийските източници, според които по силата на сключения мирен договор между Византия и България княз Борис I е потвърдил официално намерението си да влезе в лоното на християнската църква. Независимо че Розов не се опитва да свърже предлаганата от него година с възможността тя да бъде взета от оригинален старобългарски източник (както това прави Трифонов), изборът му върху годината 863 — 864 не е лишен от своята логичност и реална основа. Тя съответства на сведенията в самите източници и в това е нейната сила.

Прегледът върху основните резултати, постигнати в двете изследвания, показва ясно стремежа на авторите да обяснат произхода на хронологическата бележка, направена към добавката за покръстването на българите. Виждаме, че макар всеки от тях да е спомогнал да се разкрие нейната достоверност, все още тя не е намерила своето цялостно обяснение и решение.

Анализът върху предишните добавки показва, че българските събития, отразени в тях, са датирани правилно от автора. Следователно трудно е да допуснем, че при уточняването на такова важно събитие като покръстването той би могъл да допусне грешка при преписването на годината. Използвайки гръцкия текст на Зонаровата хроника, авторът най-вероятно е забелязал, че в него покръстването е поставено неточно в 856 г., когато е бил подновен българо-византийският договор. Поради това той, макар че е следвал своя първоизточник, се е почувствувал задължен да отстрани тази грешка. Това той е сторил, като е посочил годините, изминали от времето на покръстването до създаването на добавките. Поради това трудно бихме се съгласили с утвърденото в историографията мнение, че направената от автора хронологическа бележка е погрешна.

Ето защо преди всичко е нужно да се уточни към коя част от първото известие се отнася въпросната бележка: дали към възхода на император Михаил, или към времето, когато се е извършило покръстването на българите. Тъй като втората част от добавката е посветена изцяло на това събитие, то логически следва да приемем, че и хронологическото известие е за времето на самото покръстване. Текстологическият анализ на добавката, направен от Трифонов, показва, че тя е била съставена въз основа на хрониката на Йоан Зонара. В нея разказът за покръстването на българите е вмъкнат между сведенията, свързани с подновяването на 30-годишния мирен договор, чийто срок е изтекъл през 845 г. Това е станало, както вече отбелязахме, в 856 г., когато все още император Михаил III е управлявал в регентство с майка си — императрица Теодора. Следователно виждаме, че това изключително важно събитие от българската история в гръцкия текст на

¹⁰⁰ Пак там.

¹⁰¹ Пак там, с. 484.

Зонаровата хроника и подновяването на българо-византийския договор са поставени в един общ разказ, т. е. в една година¹⁰².

Ясно е, че от хрониката на Йоан Зонара авторът не е имал възможност да получи преки сведения за покръстването на българите. В останалите византийски хроники също липсват подобни данни. Това обстоятелство говори, че при своята работа авторът е използвал старобългарски източник. Според нас това е бил старобългарският превод на Амартоловата хроника. Близостта на част от сведенията в добавката със сведенията за българите у Георги Монах (Амартол) подкрепя още повече изказаното предположение. Споменатият византийски хронист поставя покръстването на българите в 8. индикт¹⁰³. Той съответствува на 860 септемврийска година, равняваща се на 6368 г. от сътворението на света. Следователно и според втората хронологическа бележка за официалното налагане на християнството в България българските летописни известия към Манасиевата хроника са били съставени през 6869 г. от сътворението на света, или 1361 септемврийска година. Техният съставител е направил това уточнение, за да внесе по-голяма яснота за времето на това събитие от българската история. Летописното сведение във Ватиканския препис на Манасиевата хроника е придружено с миниатюра, която отразява също началния акт на това събитие — покръстването на българските пратеници в Цариград след подписването на българо-византийския мирен договор през есента на 863 г.¹⁰⁴ Именно тези събития са отразени в хрониката на Георги Монах (Амартол). Предвид на горепосочените съображения на нас ни се струва малко вероятно авторът на въпросната хронологическа бележка да е направил грешка в разчитането на годината, както се приема. Въпросът е в това, че той се е ръководил от индикта, посочен в Амартоловото известие.

В текстологическия анализ на добавката за покръстването Трифонов прави по-подробно проучване на известията, свързани със сестрата на княз Борис I и Теодор Куфара, и на тази основа приема, че между добавката и гръцкия текст на Зонара съществува пълно съгласие¹⁰⁵. Задачите, поставени в настоящото изследване, ни накараха да продължим започнатото от Трифонов и да видим дали направеният от него извод е валиден и по отношение на останалите известия в добавката. Сравнителният анализ между двата текста показва следните различия. В сведението за бунта на българите според гръцкия текст като причина за него се посочва отвръщането на българите от „бащините обичаи“¹⁰⁶ (τὼν πατριῶν . . . ἔθῶν), а в добавката посоченият израз е заменен с „тяхната вяра“. В гръцкия текст още е казано, че те се „опитали да го убият“ (Борис I) (καὶ ἐξήτουν αὐτὸν ἀνελεῖν)¹⁰⁷, а в добавката, че са „искали да го убият“.

Най-съществено е различието между двата текста в сведението за начина, по който княз Борис се е разправил с въстаналите българи. Според гръцкия текст „А той (Борис — б.а., М.К.), уповавайки се на кръстния знак, който проправял пътя му, победил въстаналите срещу него и така всички приели християнството“ (πάντες εἰλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν)¹⁰⁸. В добавката сведението за потушаването на бунта се различава съществено от това на Зонара. За по-

¹⁰² Ioannes Zonaras. Цит. съч., 387 — 389.

¹⁰³ Истрин, В. М. Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. Т. 1. Петроград, 1920, с. 508

¹⁰⁴ Дуйчев, Ив. Миниатюрите на Манасиевата летопис. № 57.

¹⁰⁵ Трифонов, Ю. Цит. съч., с. 144.

¹⁰⁶ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 388.

¹⁰⁷ Пак там.

¹⁰⁸ Пак там, с. 389.

голяма яснота ние ще го приведем цялото: „Но този (Борис — б. а., М. К.), като излезе на война, победи ги и оттогава покръсти едни доброволно, а други насила“. Приведеният текст показва, че българското известие има по-конкретен характер. То е лишено от онази легендарност, забелязваща се в чуждите източници и по-специално в текста на Зонара, свързана със силата на „кръстния знак“. То ни дава една по-точна и реална представа за начина, по който Борис се е разправил с „бунтовниците“.

Но отбелязаните различия дават възможност да се види, че авторът на добавките е имал на разположение и друг източник, който му е позволил да допълни разказа на Зонара, за да може все пак читателят да добие по-реална представа за същността на Борисовата разпра с „въстаналите“. Единствено в тази добавка се говори за „война“, за „битка“, „бран“, която направил Борис. Колкото и кратко да е по своето съдържание известието, то допълва съществено данните за начина, по който е бил потъпкан бунта. Според чуждите извори бунтовниците били победени и унищожени с помощта на духовенството и на незначително число хора, предани на Борис. При разглеждането на характера и същността на болярския бунт В. Златарски изказва предположението, че Борис е разполагал с немалка сила¹⁰⁹. Тази негова догадка до голяма степен се потвърждава от приведеното известие, според което той е излязъл на „война“ срещу въстаналите. Именно употребата на думата „война“ показва, че българският владетел е разполагал с доста солидна военна сила, с помощта на която е успял да потуши бунта. Подчертаването на факта, че едни били покръстени „доброволно“, а други „насила“, е друго солидно свидетелство, доказващо използването на източник, различен от хрониката на Зонара, в която подобно на останалите се казва само, „че всички приели християнството“ (καὶ οὕτω πάντες εἵλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν).

20.

Добавката за покръстването на русите следва непосредствено след тази за българското кръщение. Нейното съдържание се изчерпва с отбелязването единствено само на споменатото вече събитие, станало през управлението на Василий I Македонец. Поради това е още по-трудно да се определят както нейният източник, така и причините, поради които тя е намерила място в старобългарския превод на Манасиевата хроника.

За нас е важно да се види по какъв начин е отразено покръстването на „русите“ от 866 г. в хрониката на Йоан Зонара. В нея се изтъква, че Василий I Македонец приобщил русите към християнството. Подробно се разказва за руските посланици, обърнали се към него с молба за архиепископ. Съществено място заема „Чудото с евангелието“. В същия вид е предадено руското покръстване и в „Паралипомен“ на Зонара. Всъщност разказът в хрониката на Зонара, както и в останалите византийски извори отразява опита, който Византия направила да христианизира русите след нападението им срещу Цариград през 866 г. Въпреки че при тях бил изпратен епископ, това покръстване не е имало масов и официален характер. То е проникнало само в отделни прослойки от руското общество, предимно сред представителите на болярско-дружинното съсловие¹¹⁰.

Тогава каква е причината, поради която „кръщение роусом“ все пак намира отражение в българското летописание от XIV век?

¹⁰⁹ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, 73 — 74.

¹¹⁰ Михайлов, Е. Руси и българи през ранното средновековие (602 — 964 г.). — ГСУ ИФ, 66, 1975, с. 124.

Вероятно авторът на добавките просто е взел известието от хрониката на Йоан Зонара, за да покаже, че приблизително по същото време, когато българите са били покръстени, и друг варварски народ е влезнал в лоното на християнската църква. Но като се има предвид, че в добавките са отразени изключително само събития, в които българите и тяхната историческа съдба заемат централно място, то потърсеното по-горе решение не може да има задоволителен характер. Тогава остава да се предполага, че в самото официално покръстване на русите християнска България е изиграла важна роля. Първият отговор не е задоволителен и от гледна точка на миниатюрите за руското покръстване във Ватиканския препис.

Една голяма част от изследователите, вдъхновявани от идеята да свържат наченките на християнството в Русия с делото на Кирил и Методий, са се опитвали да поставят покръстването на русите при Асколд и Дир във връзка с християнизаторската роля на България. Но по това време — 60-те години на IX в., тя не е имала възможност да въздействува върху Русия със своята славянска култура. Такава възможност се създава едва през края на IX — първата половина на X в., когато България е разполагала с необходимата църковнославянска книжнина и с подготвени духовни лица. Именно през този период в Киевска Русия започва по-трайно и непрекъснато да се разширява разпространението на християнството като начало на културен процес.

Изказаните съображения не позволяват отговорът на поставения въпрос да бъде потърсен в отбелязаната възможност.

Тази роля на България е отразена по безспорен начин в Йоакимовата летопис, съставена през XVII в. Сведенията в нея са поместени към събитията от 988 — 989 г. и имат следното съдържание: „При сем иде Владимир на булгары и, победа их, мир учини и приат кресчение сам и сынове его, и всю землю Рускую крести. Царь же болгарский Симеон приела иерей учены и книги довольный. И посла Владимирово во Царьград ко царю и патриарху просити митрополита. Они же вельми возрадовашася и прислаша митрополита Михаила, мужа вельми ученого и богобоязненного, болгарина сусча, с ним 4 епископы и многи иереи диаconi и демественики (певчие) от славян. Митрополит же, по совету Владимира, посажа епископы по градом: в Ростове, Новгороде, Владимире и Белеграде. Сии шедше по земли и вельможи и вои владимировыми учашу люд и кресчаху всюду, стами и тысячами, колико где прилучися, асче людие невернии вельми о том скорбяху и роптаху но отрицатися воев ради не смеяху.“¹¹¹

Това известие предизвиква изказването на различни становища в историографията по въпроса за българо-руските църковни взаимоотношения и за ролята на Симеон за проникването на български богослужебни книги в Русия¹¹². Но то заслужава внимание поради изтъкването на голямата роля, която християнска, Симеонова България е изиграла при разпространението на християнството и славянската писменост в Русия при нейното официално покръстване през 988 — 989¹¹³.

Според Вл. Мошин през тези години съществува благоприятна обстановка за установяване на тесни политически връзки между цар Самуил и княз Владимир за съвместна борба срещу император Василий II. Той изказва предположението, че в условията на тази политическа взаимност е бил повдигнат въпросът за започналата християнизация на княжеския двор след

¹¹¹ Татишев, В. Н. История Российская. Т. 1. М., 1962, с. 112.

¹¹² Обстоен преглед върху тях вж. Михайлов, Е. Българо-руските взаимоотношения от края на X до 30-те години на XIII в. в руската и българската историография. — ГСУ ФИФ, 59, 1966, 121 — 133.

¹¹³ Михайлов, Е. Руси и българи. . . , 131 — 133.

личното кръщение на княза още през 987 — 988 година. Във връзка с това Мошин отбелязва възможността за личната молба, която Владимир I е отправил към охридския патриарх, „или може би охотно се е отзовал на неговото предложение за организиране на руската църква под юрисдикцията на Охридската патриаршия“. По всичко изглежда, че пръв митрополит, пристигнал от Охрид, бил Михаил, очевидно славянин, който затова оставил след себе си възпоминания в противоположност на Теофилакт Севастийски. Опирайки се на сведението от Йоакимовата летопис, Мошин смята, че по народност той е бил българин¹¹⁴. Хипотезата му има правдоподобен характер, защото тя не противоречи на историческата действителност¹¹⁵. Според сведенията в руското летописание за активната роля, която България е изиграла в официалното руско покръстване през 988 г., добавката за него оправдава своето място след добавката за покръстването на българите.

21.

Добавката към управлението на император Лъв VI Философ отразява първата война на цар Симеон срещу Византия през 894 — 896 година. Съпоставката на съдържанието ѝ с византийските източници показва, че има сходство между тях.

Според първото сведение цар Лъв (византийският император Лъв VI Философ — б.а., М.К.) поради омраза извел маджарите против царя на българите Симеон. Тук авторът се опитал да обясни, че нападението на маджарите е било дело на самия византийски император. Причината, заради която той е наел маджарите в борбата си срещу българския владетел, е разгледана по-подробно от Продължителя на Теофан¹¹⁶. Прегледът на известията у византийския източник показва, че споменатото по-горе сведение е исторически достоверно, макар че е лишено от нужната фактическа подробност. В текста на Йоан Зонара събитията около началото на войната са проследени в същата последователност, както и у Теофановия продължител, но без конкретно да са посочени имената на убитите византийски пълководци и участието на хазарите. Хазарите са сложени под един общ знаменател с ромеите. Тази схематичност в хрониката може да се приеме като обща черта между нея и добавката. Но едно по-внимателно съпоставяне на двата източника свидетелства за някои различия между техните текстове. Докато в добавката българо-маджарската война е представена по причина на омразата на Лъв VI към Симеон, у Йоан Зонара се изтъква, че „императорът бил огорчен“ (περιανλῦσας ὁ βασιλεὺς) от българския владетел. Тук българското сведение е по-близко до Теофановия продължител и до това на Георги Монах, които отбелязват, че византийският император се „изпълнил с гняв“ (καὶ θυμοῦ πλησθεὶς). В старобългарския превод на Амартоловата хроника имаме същото сведение: „БІДѢВЪ ЦРЬ, ІАРОСТИЮ ІСПОЛНИВСА“¹¹⁷.

Другото съществено различие се отнася до титулуването на българския владетел. Докато в гръцкия източник Симеон е назован с титлата „αρχων“¹¹⁸, в добавката той е упоменат като „цар на българите“. Не само у Йоан Зонара, но и в останалите византийски хронисти, компилирали Продължителя на

¹¹⁴ Мошин, Вл. Послание руского митрополита Леона об опресноках в Охридской рукописи. — *Bizantinoslavica*, 1963, 1, 89 — 97.

¹¹⁵ Михайлов, Е. Българо-руски взаимоотношения. . . , с. 179.

¹¹⁶ *Theophanes Continuatus. Chronographia*. Ed. I, Bekker, ed. Bonn, 1838, p. 357.

¹¹⁷ Истрин, В. М. Хроника Георгия Амартола, с. 529.

¹¹⁸ *Ioannes Zonaras*. Цит. съч., с. 442.

Теофан, Симеон е посочен с титлата „ἄρχων“¹¹⁹. Ето защо това последно различие е с особена важност при определяне източника на добавката. Именно то ни позволява да предположим, че той е имал български произход. Ще отбележим и това, че в тази добавка за пръв път е употребена титлата „цар“ за български владетел. В предишните българските владетели се означават с титлата „княз“.

Симеон разбил многократно войската на Лъв VI. Тук косвено се загатва именно за българо-византийските военни действия от есента на 894 г. Възниква въпросът за смисъла, в който българският автор е употребил израза „многократно“. Всички византийски хронисти отбелязват големите загуби и унижението на византийския император. В сражението, загубено от ромеите, загинали видни пълководци. Но това не са били единствените удари, нанесени на Лъв VI от Симеон. Не по-малко значение има и жестоката разправа с хазарите. Така българският владетел не само намалил чувствително състава на императорската гвардия, но и опозорил византийския василевс. Отбелязаните събития, съпровождащи българския успех, позволяват да се даде отговор на поставения въпрос. Употребата на израза „многократно“ се е налагала не само от ограниченото място, с което авторът е разполагал върху съответния лист от хрониката, но и от стремежа по-ефектно да се подчертае военният успех на цар Симеон над император Лъв VI Философ. Всичко това показва, че в този случай авторът отново е подложил на преоценка събитията, посочени в първоизточника, с цел да се представи по-ясно българската концепция за тях.

Разбиването на Симеон от унгарците става към края на 894 или началото на 895 г.¹²⁰ Докато българският владетел бил зает в борбата срещу опасността от юг, унгарците с помощта на византийската флота се прехвърлили в българските територии южно от Дунав и разбили напълно слабите български отреди.

Пленяването на българите от унгарците станало при самото поражение на българската войска. Според византийските източници маджарите поискали от императора да откупи „пленените българи“, с което той се съгласил и изпратил хора от столицата да ги откупят¹²¹. Интересно е да се отбележи, че в гръцкия текст на Зонара се съобщава, „че били убити много българи, още повече били взети в плен“¹²². Докато в българското известие не се дават конкретни указания за тяхното количество.

Сведението за затварянето на Симеон в Дръстър по своя смисъл съществено се отклонява от данните на византийските хронисти, в т. ч. и от текста на Зонара. Всички единодушно твърдят, че след претърпяното от унгарците поражение българският владетел „едва се спасил в Дръстър“, а според Йоан Зонара „самият Симеон едва избягал в Доростол, т. е. Дристра“¹²³. Съпоставено с тези данни, българското сведение твърде меко е представило спасението на Симеон. По-точно в него е избегнато унижителното положение, в което е изпаднал той, но пресъздадено твърде безцеремонно от византийските летописци.

Повторната война на Симеон с унгарците идва след предложението му за мир, отправено към византийците. Войната се водила през

¹¹⁹ Georgius Monachus Continuatus. Chronicon. Ed. C. de Boor, Lipsiae, 1904, p. 772; Ioannes Scylitzes.

¹²⁰ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, 239 — 294.

¹²¹ Theophanes Continuatus. Цит. съч., 358 — 359.

¹²² Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 443.

¹²³ Пак там.

първата половина на 896 г. Симеон, подпомогнат от печенезите, нанесъл голямо поражение на унгарците. За това свидетелствува следващото известие от добавката, според което в тази война българският владетел опленил тяхната земя и разбил самите унгарци. Това сведение отговаря почти изцяло на данните, които дава Йоан Зонара за въпросната война: „αὐτὸς δὲ τοῦρκους ἐλελθὲ καὶ ἐτρέφατό τε αὐτοὺς τῇ ἡφῶν ἐλυμῆνато“¹²⁴. Изтъкването на факта, че Симеон именно е „опленил“ тяхната земя, показва, че авторът на добавката е използвал старобългарски източник, близък до гръцкия текст на Зонара, защото в хрониката на Георги Монах например вместо това е казано, че Симеон „избил всички“, така е и у Теофановия продължител¹²⁵.

Завръщането на Симеон от земята на унгарците е било последвано, както показват византийските източници, от сключването на временно примирие с Византия¹²⁶. Но наскоро отношенията между двете страни отново се влошават и примирието било нарушено.

Новото сражение с гърците и победата, която Симеон спечелил срещу тях, трябва без съмнение да се свържат с българския поход във византийска територия по посока на Цариград, организиран през лятото на 896 г. Срещата между двете войски станала при Булгарофигон. Самите византийски автори сочат, че в битката загинали всички византийци¹²⁷. Подобно на византийските хроники и в добавката нищо не се споменава за по-нататъшното настъпление на българската войска срещу Византия, за която известни данни се намират в източните арабски и персийски източници. Тази особеност е друго указание за това, че тя е била съставена въз основа на сроден на тях източник.

22.

Българският владетел Симеон влиза с мир в Цариград през месец август 913 г. Тази стъпка е била обусловена от факта, че предприетата по същото време обсада срещу византийската столица не ще постигне желаната цел — да принуди Византия сама да предложи мир¹²⁸.

Благославянето на Симеон от патриарх Николай Мистик се извършва официално при Влахернските врати. На церемонията според сведенията на византийските хронисти присъствували двама от Симеоновите синове, както и младият император Константин VII Багренородни. Ще отбележим, че както в предишната добавка, така и тук още в началото на текста Симеон е посочен със своята царска титла. В гръцкия текст на Зонара той е наречен само „българинът Симеон“ (ὁ δὲ Βούλγαρος Σίμεων)¹²⁹.

Според добавката, след като Симеон излезнал от там, т. е. от Цариград, започнал да пленява, станали срежения и гърците на два пъти били победени зле. Виждаме, че отбелязаните събития са поставени непосредствено след церемонията около благославянето на Симеон и от текста се добива представа, че те са се случили последователно в същата 913 г. Тази неяснота налага съпоставката на

¹²⁴ Пак там, с. 444.

¹²⁵ Theophanes Continuatus. Цит. съч., с. 359; Georgius Monachus Continuatus. Цит. съч., с. 774.

¹²⁶ Theophanes Continuatus. Цит. съч., с. 359.

¹²⁷ Пак там, с. 360.

¹²⁸ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, 358 — 359.

¹²⁹ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 461.

българското известие с данните от византийските извори, за да може да се установи с кои събития трябва да се свържат. В нито един от тях не се отбелязва извършването на военни сражения от Симеон веднага след коронясването му в Цариград. Напротив, във всички се посочва, че Симеон и синовете му, почетени с многобройни и великолепни дарове, се върнали в своята земя, „като се разделили несъгласни относно казания мир“¹³⁰. Подновяването на военните действия срещу Византия Симеон започва едва в края на лятото през 914 г. Тогава българският владетел навлязъл в Тракия и достигнал до Одрин, като го обсадил. Походът бил предизвикан от отказа на императрица Зоя и нейното правителство да се сключи династичен брак между дъщерята на Симеон и Константин VII Багренородни¹³¹. Но при този поход на Симеон не се стигнало до решителни военни действия между двете войски. Одрин бил предаден от арменеца Панкратука. А Симеон, след като приел изпратените от императрица Зоя подаръци, се оттеглил с войските си в България. Краткото проследяване на този втори поход на Симеон в Тракия не позволява българското известие да бъде свързано с него.

След него до 917 г. хронистите не споменават за никакви военни действия в Тракия от българска страна. Ние имаме известия само че Симеон започнал усилено да се готви за война и през 916 г. изпратил отделни части да навлязат в областите на Солун и Драч с цел да попречи на евентуално нападение от страна на съюзниците на Византия — арабите¹³². В отговор на предприетите от него военни мерки Византия започнала активна дипломатическа и военна подготовка за война срещу България. На свой ред Симеон също усилено се готвел за предстоящата война. Решителното сражение между двете войски станало на 20. VIII. 917 г. при р. Ахелой. Византийците претърпели пълно поражение. Непосредствено след тази победа Симеон изпратил част от своята войска да преследва остатъка от византийската армия, а сам се върнал в Преслав. За кратко време българите се установили в близост до Цариград. Срещу тях се насочил Лъв Фока, който едва се спасил от битката при Ахелой. С остатъка от армията си той пресрещнал българската войска при село Катасирти, намиращо се близо до самата столица. Но в нощното сражение, предприето от българите, византийците били разбити повторно и обърнати в бяг¹³³.

Това, което е особено важно за тълкуването на последните известия в добавката, е, че именно тези две български победи, отразени от византийските хронисти, са непосредствено една след друга, в една и съща година. Точно това ни дава основание да свържем двете Симеонови победи срещу византийците, посочени в добавката, с българо-византийските военни действия при р. Ахелой и при с. Катасирти. Благодарение на тях България става пълновластен хегемон в Европейския югоизток. Поради това още по-оправдано е тъкмо тези победи да са намерили място в добавката. Прави силно впечатление, че основната част от нея е посветена на голямата почит, засвидетелствувана на българския владетел от цариградския патриарх и от византийския император. Това не е случайно. По този начин авторът се е постарал да посочи, че българският владетел вече е бил в положението на „духовен брат“ на василевса във византийското семейство. И за да оправдае по-добре неговата царска титла, той е отбелязал двете големи победи и чрез тях се е постарал да изтъкне, че титлата е отговаряла на реалното положение на Симеон спрямо Византия.

¹³⁰ Златарски, В. История. . . Т. 1. Ч. 2, с. 361.

¹³¹ Пак там, 368 — 369.

¹³² Пак там, 373 — 374.

¹³³ Пак там, с. 382.

Женитбата между внучката на император Роман Лакапин — принцеса Мария¹³⁴, и българския цар Петър става по силата „политически брак“. Той е едно от главните условия на мирния договор, подписан от цар Петър и император Роман Лакапин във Влахернския дворец в началото на октомври 927 г. Венчалният обред е бил извършен наскоро след подписването на договора на 8. X. 927 г. в църквата „Св. Богородица“¹³⁵.

След известието за женитбата между Петър и Мария авторът отново се връща към българо-византийските отношения в периода между 921 — 927 г. На първо място се изтъква, че българският цар много пъти опленил до самия Цариград“. Това кратко известие всъщност е една релация на българската окупация на тракийските градове и крепости между Одрин и Цариград, осъществена през 921 — 922 г. Преки сведения за нея се съдържат в житието на св. Мария Нова. В него се казва: „Българският княз Симеон, след като тръгнал в поход против ромейската държава, опустошил цялата Тракийска област, като изтребил всичко до самите стени на Цариград и повечето градове сринал наравно със земята“¹³⁶.

В хрониката на Йоан Зонара подобно на останалите византийски източници се отбелязват направо военните действия, свързани със столицата и опожаряването на императорския дворец при Пиги.

За разлика от нея в българското известие се вижда опит да се даде една по-цялостна представа за военната политика на цар Симеон, застрашавала сериозно балканските владения на империята. Чрез нея авторът е искал да подчертае още веднъж превъзходството на Симеон над Роман Лакапин.

Известието, отнасящо се до опожаряването на царския двор, също едва ли буквално е взето от гръцкия текст на Зонара. Между двата текста има едно основно различие. В българския става дума за опожаряването на „царските дворци“ (ЦАРСКИИ ДВОРЪ). А в гръцкия ясно се говори за опожаряването на „някои царски дворци“ (τα οὐτα αραχτορα) при Пиги. Различието повдига въпроса, дали все пак в българското известие се сочи именно опожаряването на дворците при Пиги.

По-определено поставеният въпрос може да се реши, ако известието от добавката се сравни със сведенията от старобългарския превод на Логотетовата хроника, посветени също на двата Симеонови похода срещу Цариград. В тях опожарените през 921 г. дворци при Пиги са означени с израза „ПИГИСКИ ДВОРЪ“ вместо с „ΠΟΛΑΤΥ ΠΙΓΙΣΚΥ“, както е при други случаи в текста. От старобългарския превод на византийската хроника можем да приемем, че в добавката с израза „царски двор“ също се посочват Пигийските дворци, опожарени от Симеон през 921 г. Това се потвърждава и от миниатюрата, свързана с добавката.

Завладяването на Одрин от Симеон става през 922 г. като компенсация на неуспехите, свързани с организирането на българо-арабска коалиция срещу Византия. Българите успели да превземат града след продължителна обсада¹³⁷, но византийците скоро си го възвърнали. Това известие от добавката, както и последното, в което се отбелязва, че цар Симеон е умрял през времето на император Лакапин (27. V. 927 г.), няма съществени отклонения от текста на Зонаровата хроника.

¹³⁴ Дъщерята на император Христофор, син на Роман Лакапин. Срв. Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, с. 509.

¹³⁵ Пак там, с. 511.

¹³⁶ Пак там, 419 — 421.

¹³⁷ Пак там, с. 413, 425.

Не можем да отменим мълчаливо едно друго различие, което е забелязано от изследвачите. То засяга последователността на събитията, отразени в двата източника. В гръцкия текст на Зонаровата хроника те са пресъздадени в техния хронологически ред, т. е. започва се с поход на Симеон от 921 г. и се завършва с женитбата на цар Петър и принцеса Мария през 927 г. В добавката последното събитие е поместено на първо място. По този начин в известна степен е нарушена хронологическата последователност в нейното съдържание. В старобългарския превод на Амартоловата и Логотетовата хроника женитбата между Петър и Мария е поставена след смъртта на цар Симеон. Следователно тази особеност в съдържанието на добавката отново не ни позволява да сложим пълен знак на равенство между нея и гръцкия текст. Трудно е да се обясни начинът на нейното възникване. Най-вероятно е тя да е дело на самия автор и явно има тенденция да изтъкне, че той самият придавал изключително голяма стойност на това събитие.

Сключването на династичния брак между принцеса Мария и цар Петър на практика е означавало нарушаване на традиционното правило във вековната византийска държавна политика, според което ромейските императори са нямали право да се сродяват с народи, чужди на държавата, освен с франките, поради тяхната знатност и благороден произход¹³⁸. Оценена в тази светлина, женитбата между цар Петър и принцеса Мария се е превърнала в израз на важната роля и място, които византийското владетелско семейство начело с Роман Лакапин е отредило на цар Петър, и на военно-политическото превъзходство на българската държава над Византия, потвърдено чрез Симеоновите успехи. Спирайки се върху тях, във втората част от нейното съдържание авторът сякаш е искал да обясни, че династичният брак между Петър и Мария е станал не по благоволенieto на византийския император, а в резултат на нанесените му от Симеон поражения. По този начин авторът се е опитал да обясни и действителната причина, довела до него. Явно, че той се е ръководил не само от силното си патриотично чувство, но и от своя верен исторически усет при оценката на отделни събития и явления. Оценка, която в повечето случаи се покрива със съвременните разбиращения за тях.

Коментарът върху трите добавки, посветени на успехите на цар Симеон срещу Византия, ни позволява да изтъкнем, че чрез тях авторът, опирайки се на реалната историческа действителност, се е опитал да превърне цар Симеон в символ на българското военно-политическо могъщество в Европейския югоизток.

24.

Смъртта на цар Петър неправилно е отнесена към управлението на византийския император Роман II (959 — 963). Същата хронологическа грешка е допусната и в старобългарския превод на хрониката на Симеон Метафраст и Логотет¹³⁹. В действителност смъртта е настъпила на 30. I. 970 г.¹⁴⁰ Основен източник за края на Петровото управление са хрониките на Йоан Скилица и на Йоан Зонара, която е едно повторение на първата.

Според Златарски неправилното поставяне на Петровата смърт през управлението на император Роман II идва именно от данните, намиращи се в

¹³⁸ Пак там, с. 510.

¹³⁹ Пак там, с. 363, бел. 43.

¹⁴⁰ Петров, П. Образуване и укрепване на западната българска държава. — ГСУ ФИФ, 53, 1959, 2, 151 — 164.

хрониката на Йоан Скилица и Йоан Зонара¹⁴¹. В двата византийски източника в един общ разказ са отразени три важни събития, тясно свързани с българската история и станали в различни години: 1. Възобновяването на мирния договор между България и Византия след смъртта на българската царица Мария-Ирина; 2. Смъртта на цар Петър; 3. Звръщането на Борис и Роман в България, което се свързва с движението на комитопулите Давид, Мойсей, Арон и Самуил.

Синовите на цар Петър Борис и Роман са били заложници в Цариград в 968 — 970 г. Тяхното изпращане във византийската столица става след подновяването на мирния договор между двете страни през 968 г. То е било тактически ход, чрез който Византия е целяла да лиши България от всякаква възможност за самостоятелно политическо развитие¹⁴².

У Йоан Зонара, както и в останалите византийски хроники пускането на Петровите синове в България е отбелязано във връзка с движението на комитопулите Давид, Мойсей, Арон и Самуил, започнало през 970 г. В отговор на това движение по-големият от царските синове бил провъзгласен за цар под името Борис II. С този ход византийците искали да лишат комитопулите от евентуалните им претенции за престола и с това да ограничат действията им.

В добавката изпращането на Борис и Роман в България е поставено веднага след сведението за тяхното заложничество, без да е съпроводено с каквото и да е обяснение. В Логотетовата хроника на старобългарски език тези събития са предадени по разказа на Зонара¹⁴³.

Тогава по какъв начин трябва да се обясни мълчанието в добавката по въпроса за движението на комитопулите? Сходството на останалите сведения в нея с данните на Зонаровата хроника не ни дава право да го окачествим като проява на неосведоменост. Ако нейният автор е искал, а той е имал възможност, би почерпал необходимите данни от своя източник, така както това е сторил българският преводач на Логотетовата хроника. По-скоро бихме го определили като умишлено премълчаване на сведенията за това движение. То е резултат на несъгласието на автора с оценката, която византийците са давали за него като бунт срещу царската власт. Фактът, че в последната добавка Самуил е представен като пряк наследник на българската царска власт след отвеждането на Борис II в Цариград (972), е важно доказателство, подкрепящо изказаното мнение.

25.

Известието, според което русите пленили българската земя на два пъти в две години, посочва двата последователни похода на киевския княз Светослав срещу България, извършени през 968 и 969 г. В него определен интерес представлява изразът „ПО ДВАЦИ ВЪ ДВѢЮ ЛѢТѢ“. Според В. Златарски той трябва да се разбира в смисъл на „двете години“, следващи една след друга. Посоченият израз е интересен, защото изразява, макар и в кратък вид, българското средновековно схващане за времето на втория Светлославов поход. За него в чуждата средновековна историопис съществуват две основни данни: а) в „Повесть временных лет“, където той неправилно е поставен в годината 6479 от с. св. (971 г.); б) известието на Георги Кедрин, в което походът е поставен в шестата година от управлението

¹⁴¹ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, с. 564.

¹⁴² Пак там, 568 — 570.

¹⁴³ Sreznevskij, V. I. Цит. съч., с. 146.

на Никифор Фока, т. е. 969 г.¹⁴⁴ От съпоставката с тях се вижда, че българското сведение е достоверно и съвпада с данните на Г. Кедрин за времето на втория Светославов поход.

Изразът показва, че авторът на добавката не го е взел пряко от гръцкия текст на Йоан Зонара. В него се отбелязва, че вторият поход на русите бил извършен „на следната година“ (καὶ τῷ ἐπὶόντι δ' ἐνιαυτῷ οὐχ ἥττον τῶν προτέρων οἱ Ῥῶς τὰ Βουλγάρων ἐκακώσαν)¹⁴⁵ Същият този израз от Зонаровия текст е употребен в старобългарския превод на Логотетовата хроника: „ВОЕВА ЕЖЕ ОУЕО НА БЪЛГАРЫ РАТЬ РЪСКАА, И ЗЕМЛА ИХ МНѠГЖ ПОПЛѠНИ, И КОРИСТ ѠТЖД НЕ МАЛЖ ВЪЗАТ;НЖ И НА ГРАДЖЩЕЕ ЛѠТО ВАШЬШИМИ БЪЛГАРЫ РЪСИ ПОПЛѠНИЦА“¹⁴⁶ Съпоставен с тях, изразът от добавката е сходен само по смисъл със Зонара, което говори за определена редакторска работа върху оригиналния текст с цел да му се придаде по-самостоятелен облик.

Нахлуването на русите в българската земя според добавката е станало по причина на византийския император Никифор Фока (963 — 976), който извел Светослав срещу тях (българите — б. а., М. К.). В тази част известието не се различава съществено от Зонаровия текст, макар че има нюанси в употребата на глагола ἐξαγείν¹⁴⁷.

Но в добавката се говори за пленяването на „българската земя“ в смисъл на българската държава и нейната територия като цяло. А в гръцкия текст — за „опустошаване на голяма част от страната им“¹⁴⁸. Изразът „българска земя“, макар че може да бъде свързан с гръцкия текст, е употребен, за да се изтъкне голямата опасност, надвиснала над цялата българска държава и застрашаваща нейната независимост. Неговата употреба е типична за преводните византийски хроники на старобългарски език.

26.

Завладяването на Преслав от император Йоан Цимиски става през април 971 г. Най-подробно събитието е представено в хрониките на Лъв Дякон, Йоан Скилица и Йоан Зонара¹⁴⁹. Въз основа на това известие е трудно да се каже със сигурност, че добавката е съставена единствено по хрониката на Зонара. По-голямо значение за определяне на нейния източник има следващото известие. „Взе всички царски белези и отведе самия Борис в Цариград, съблече го там от царските дрехи.“ То доста се различава от текста на Йоан Зонара и е по-близо до сведенията на Лъв Дякон¹⁵⁰. В него липсват подробностите около тържественото посрещане на Йоан Цимиски в Цариград, характерни за Зонара¹⁵¹. Те са били спестени не само защото чрез тях се засилвало унижението, на което е бил подложен българският цар, но и защото не са отговаряли на самата действителност. За да тушира до известна степен тежката участ, сполетяла Борис II, авторът на добавката, след като съобщава, че Йоан Цимиски го е направил патриций, е пояснил, че това е голям сан у гърците. Това обяснение липсва в гръцкия текст на Зонара. То показва, че на автора са били известни функциите и ролята на тази византийска титла, но от друг източник.

¹⁴⁴ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, с. 568, бел. 45.

¹⁴⁵ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 513.

¹⁴⁶ Sreznevskij, V. I. Цит. съч., с. 149.

¹⁴⁷ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 513.

¹⁴⁸ Пак там.

¹⁴⁹ Златарски, В. История... Т. 1. Ч. 2, с. 574 — 583.

¹⁵⁰ Пак там, с. 598, бел. 45.

¹⁵¹ Пак там.

В следващото известие, свързано с поражението на русите от Йоан Цимисхи при Дръстър, на първо място отново се изтъква, че руският княз Светослав бе пленил българската земя, бе я покорил и се намирал в Дръстър. По този начин той изразява за втори път ясно не само своето разбиране за завоевателния характер на Светославовите походи, но и българското средновековно схващане за тях. Тази оценка пряко не се среща нито в текста на Йоан Зонара, нито в останалите византийски източници. Разказът на Йоан Зонара е доста подробен, но неговата главна задача е да отрази победния триумф на византийците, поради това в него са малко данните, които биха спомогнали за оформянето на българската гледна точка върху руско-византийската война¹⁵². Като цяло той защитава византийската гледна точка, за да възвеличи героизма на ромеите, и поради това той оставя впечатлението, че тази война е съдбоносна не за българите, а за византийците. Докато в добавката сведенията са насочени в обратна посока. От тях става ясно, че тази война е довела до покоряването на „българската земя“ от русите.

Руско-византийските военни действия пред стените на Дръстър са отразени значително по-кратко в добавката: „Цимисхи отиде там с много войска, победи го и го отпусна на воля“. Тези сведения също не се намират у Зонара. Отбелязването на факта, че Светослав е бил „пуснат на воля“, не позволява да се мисли, че известието е било съставено пряко по гръцкия първообраз, защото в него този израз липсва.

Последните редове от добавката са посветени на гибелта на Светослав: „Той (Светослав), който дойде при печенезите, там погина с всички свои люде“. У Зонара текстът е подобен¹⁵³. С тях фактически завършват сведенията на автора за Светославовите походи срещу „българската земя“. Виждаме, че като цяло те са проникнати от чувство на неприязън към техния завоевателен характер. Те наваяват мисълта за оскърбеното народностно чувство на българите.

27.

Двете поражения, нанесени на българския цар Самуил от император Василий II, трябва да се свържат със събитията, развили се в периода 991—996 г. През 991 г., след преодоляване на вътрешните размирици във Византия, императорът насочил цялото си внимание срещу българската опасност. Той предприел организирани действия и пренесъл войната на българска територия. Още в същата година той сполучил да превземе редица погранични български крепости, а разположените във вътрешността на страната, като не успял да задържи, подложил на разрушения. Сред тях бил и Средец, опустошен в знак на отмъщение за византийското поражение през 986 г. при Ихтиманския проход. Войната срещу българите, която започнала с този бърз успех, продължила до 995 г. Тези победни действия на византийската армия са отразени по-подробно от източните, предимно

¹⁵² Ioannes Zonaras. Цит. съч., 525 — 526; Будовниц, И. У. Об исторических построениях М. Д. Приселкова. — Исторические записки, 35, 1950, 226 — 227. С удивителна лекота, пренебрегвайки сведенията във византийските и българските извори, изказва предположението, че „българското национално чувство не е било оскърбено от въдворяването на Светослав в България, а, обратно, то е било удовлетворено от това, че Светослав е нанесъл поражение на гърците — угнетители на българския народ“. На тази основа той погрешно отрича участието на старобългарски източник при написването на ПВЛ.

¹⁵³ Ioannes Zonaras. Цит. съч., с. 356.

арабски и арменски извори. По думите на Яхия Антиохийски именно през тази война българите били обвърнати в бягство, а техният цар Роман бил пленен от Василий II.

Втората значителна победа над Самуиловата армия била спечелена от Василий II през 996 г. в битката при р. Сперхей. Този успех е много подробно отразен в хрониките на Йоан Зонара и Йоан Скилица¹⁵⁴.

Именно тези две победи в голяма степен подпомогнали стремителното настъпление на император Василий II срещу българската държава през последните години на X и началото на XI век.

Конкретното споменаване на част от българските градове, превзети от византийците през този период — Бдин, Плиска, Велики и Мали Преслав, както и обяснението, че били завзети и много други градове, също може да се приведе в полза на това предположение. Защото според известието от добавката тяхното завладяване е последица от двете поражения, претърпени от цар Самуил.

Ю. Трифонов смята, че втората победа от известието е тази при р. Вардар, спечелена от Василий II през 1004 г. Но в подкрепа на своето мнение той не привежда никаква аргументация. По-скоро с това обяснение авторът иска да изтъкне сходството между данните в добавката и в гръцкия текст на Йоан Зонара. Поради това и той не търси никакви други странични сведения, които да покажат верността на неговото схващане. Но Трифонов изпуска един важен факт, който не позволява една от двете византийски победи да се свърже с тази при р. Вардар. Той се съдържа в самата добавка и се отнася до изричното споменаване на крепостта и превзетите преди 1004 г. български крепости. Този последен факт още по-убедително ни насочва към свързването на двете български поражения с българо-византийските военни действия от 991 и 996 г.

Ето защо мълчанието на Йоан Зонара по отношение на войната от 991 — 995 г. показва, че българското известие, посветено на двете български поражения, е било съставено чрез използването на друг източник. Това се потвърждава още от споменаването на Самуил като български цар. Със същата титла той е споменат в старобългарския превод на Логотетовата хроника. Провъзгласяването му за цар е станало след битката при р. Сперхей по всяка вероятност в началото на 997 г.¹⁵⁵ Йоан Зонара не само не споменава неговата царска титла никъде в своя разказ, а, напротив — става ясно, че византийският историк продължава да гледа на Самуил като на бунтовник, с когото Василий II трябва рано или късно да се справи. Използването на друг източник се потвърждава и от сведението, че българите царствували до Охрид и до Драч и по-нататък. Във връзка с тези редове от добавката Трифонов пише, че макар и те да липсват у Йоан Зонара, могат да се съставят въз основа на него, защото тези градове се споменават като български в хрониката му. Но това не изключва възможността за използването на източник от български произход.

След битката при р. Сперхей император Василий II започнал активна офанзива за покоряването на българската държава. Йоан Зонара представя неговата успешна военна дейност: „Императорът, като нападнал България, нанасял ѝ щети и я опустошавал.“ В известна степен византийското сведение е близко до българското, но българското е написано с по-силни изразни средства: „Този цар Василий извърши много и безчислени пленения на българи и им нанесе люти поражения.“ Както се

¹⁵⁴ Златарски, В. История. . . Т. I. Ч. 2, 650 — 664.

¹⁵⁵ Пак там, с. 664.

вижда, съдържанието свидетелствува отново за определена редакторска работа върху текста на Зонара.

Разбиването на цар Самуил от Василий II става в планината Беласица при с. Ключ през 1014 г. След тази битка византийският император ослепил 15 хиляди българи, оставил на стоте един с едно око и ги изпратил при Самуил. Тъкмо това известие в добавката дава сериозно основание да мислим, че част от нея е била съставена въз основа на хрониката на Йоан Зонара. Единствено в нея броят на ослепените българи възлиза на 15 хиляди. Скилица и Кекавмен споменават цифрата 14 хиляди. Но наблюденията върху двата текста и този в Логотетовата хроника показват, че авторът на добавките е използвал Зонаровата хроника в превод, а не в оригинал¹⁵⁶. В нея се отбелязва, че Самуил, „като ги видял (ослепените — б.а., М.К.), и не могъл да понесе мъката, загубил съзнание и паднал безчувствен на земята, а малко като се съвзел, заболял от сърце и умрял“.

От византийското сведение личи, че то е направено от автор, комуто Самуиловата смърт е останала чужда в сърцето. А сведението от добавката, макар и твърде кратко, е пропито със скръб: „като ги видя тези, умря от мъка“. То се намира в по-голямо сходство със сведението за смъртта на цар Самуил в старобългарския превод на хрониката на Симеон Метафраст и Логотет. Там се отбелязва, че от жалост Самуил паднал на земята и умрял от болка в сърцето (ИХ ЖЕ УНѢ ВИДѢВ И НЕ СЪТРАПѢВѢ СТѢГѢ, РАЗБОЛѢ СЯ НА ЗЕМЛѢ И ЖАЛОСТИ ПАДЕ И, МАЛО ПОЛЕЖАВѢ, СРЪДЧЕЧНОЖ БОЛѢЗНИЖ ИЗНѢМОГѢ, ОУМРѢТ).

Последното известие от добавката също потвърждава предположението, че тя не е била съставена въз основа на гръцкия текст на Зонара, защото изложението в нея за световните събития свършва с възцаряването на Исак I Комнин в 1118 г., а в добавката събитията от българската история завършват с възцаряването на Асен I: „От този Василий българското царство бе под гръцка власт даже и до Асеня Първи, цар на българите“. Отбелязването на това значително събитие е сигурно доказателство, че е бил използван източник с български произход.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	124
Историографски обзор	125
Текст и превод на добавките	131
Исторически коментар	139

¹⁵⁶ Сравнителният анализ показва по-голяма близост с текста у Симеон Метафраст и Логотет, чието продължение представлява превод на Зонаровия текст. Срв. Златарски, В. Известията за българите в хрониката на Симеон Метафраст Логотет, с. 25.